

Эльдша Эрднь

Экин герасн

шүлгүд

ПОЭМ

орчуллһс

Элст

2001

ББК 84.3.
Э 532

Эльдышев Э. А.

Э 532 Материнский завет: стихи, поэма, переводы на калмыцком языке — Элиста, АПП “Джангар”, 2001
136 стр.

ISBN 5-7102-0306-8

В книгу вошли новые произведения поэта, созданные за последние годы. Главное место в ней занимает поэма “Зая-Пандита, или Колесо Учения”, в которой автор размышляет о неразрывной связи времен, духовных ценностях народа.

Верность заветам предков, живой интерес к настоящему, вера в будущее — главные мотивы книги.

© Э. А. Эльдышев, 2001.

© С. А. Бадендаев, художественное оформление, 2001.

ISBN 5-7102-0306-8

Шүлгүд

ЭКИН ГЕРЭСН

Цацгад, нард шатжах
Цецгүдт өр өвдж,
Унжһр бээдлтэ тедниг
Усл — буйн болх.

Хавтаж һаран сунһсн
Харһнж йовх һуульһнчд
Өлг өгдг арһта болхла,
Өг — буйн болх.

Әәлдхлин темдг өгдг
Әрүн шовудт күмсинь
Тәклин модн дор
Тәв — буйн болх.

Амулң жирһл заясн
Аав-әәждән нерәдж
Өрүни цәәһин дееж
Өрг — буйн болх.

ДЕЛКӨН ЭЗН ЦАҢАН ААВ

Делкөн Цаһан Аав,
Деедс Күңкл Богд,
Жилин Эзн Аав,
Живхлң Көгшн Богд —

Кишгтө һазр-усна
Килмжтө Эзн мөн.
Аң-аһрусна, живртнө
Өм Авргч мөн.

Чеежин нуувч аңхрдг
Чилгр цецн хөлөцтө,
Күмнд нас утдулдг
Күңкл йорта тайгта,

Буурл-цаһан сахлта
Бурхн Аав, хөөрхн,
Өм залһдг күчтө
Өдс маднд хөөрлтн.

Хальмг күн бийөн
Хальдсн килнцәс цеврлх,
Эврө һазртан мөргөд,
Элвг кишгтнь багтх.

Аавин хөөртө һазрт
Алдр Ном батрх.
Дула хадһлсн һулмтд
Дүмбр заль падрх.

“Харал бичө күртхө!” —
Хальмг болһн зальврна.
“Зуд бичө болтха!” —
Зулан өргж мөргнө.

Эзн Аавин евөлөр
Эңкр теегм цецгөрх.
Йиртмжин сөөхн зокалар
Йөрөлин хаалһ герлтх.

Бурхн-шажан делгрүлж,
Буру хамгиг хайхмн.
Багшин номд шүтж,
Бийөн чикөр бөрхмн.

Хальмгт өмдрл мандлад,
Холд нернь тууртха.
Делкөд эв тогтад,
Дөн-дажг бууртха.

Харалта цаг өңгрөд,
Хөвтө жирһл иртхө.
Төрөн, урһц элвжөд,
Таңһч дүрклж жирһтхө!

ЦЕЦН МОДН

Күчтә хар модн
Көк теегт маңхана.
Цевр йиртмжин үндстә
Цецн модн болна.

Халун зунн цунцгла
Хорһдл хәәж адһнав.
Серү татсн сүүдртнь
Сергж амрхдан дуртав.

Намрин бүркг өдрлә
Нааран бас ирнәв.
Намаг чиңндг үүнлә
Нәәжләрн мет, күүнднәв.

Өндр хар модн
Ораһарн саглрж шуугна.
Харлсн ацмудан өкәлһж
Харм төрсәр аңхрна.

Энүнә арзһр көрснь
Эн-тенд салврж.

Догшн цагин салькн
Дала сөрв үлдэж.

Күчтэ хар модн
Күчр жилмүдт теслэ.
Нүл угаһан герчлэд,
Нүцкрж эн уйдла.

Зүүдндэн хавр үзж
Зууньрсн киитнд менрлэ.
Тагчгчар зөвүрэн дарж
Таңхрсн теегт зотсла.

Харалта аюлла харһж
Хар нульмсан асхла.
Халта үвл дааж
Хавр ирхинь күлэлэ.

Бавһр модн нанла
Байрим хувалцж байсла
Эвгәрсн, һашудсн кемлэ
Ээжинәр өкәрлж таалла.

Күчтэ хар модн
Көк теегт маңхана.
Цевр йиртмжин үндстэ
Цецн модн болна.

Дурн, бамб метэр,
Делвэн нееж, бадрла.

Харадан живр күмсгинь
Хэлэж, һәэхэд байсн,
Хачр улан халхинь
Хавлад, энкрлж, шовшсн

Дурта сээхн авалян
“Дулан!” — гиж теврлэт.
Дуту хөвдэн һундж,
Дүлэ һазрт оршалат...

“Сиврин хорта киитнд
Сулдхвр күлэж дагжлав.
Сүртә үклин һарас
Суг киитә һарлав”.

Харалта цагин тускар
Хөөннь иигж бичлэт.
Тууврин жилмүдт нерәдж,
Туурсн зокьялмуд һарһлат.

Хорсн энкр үүрмүдтн
Харһуд золһж ирнә.
Зүүднә аһуд эдн
Зүркни үгән келнә:

“Маднла хамдан жирһсн,
Маш зовлң эдлсн,
Һазр деер хэләсн
Һанцхн шүлгч үлдсн

Үр Егор, арһлыч,
Уйдж, бичэ дандыч!

Догшин цагин туужиг
Дүрслж үзүлх зөвтэч.
Өңгрсн мана күслиг
Өргж, мөңкрүлх билгтэч”.

“Үүдэн тээлтн, хальмгуд!”
Үүдэвртн таңһчд оошагдв.
Мергн үгэр тосхгдсн
Мөңк бумбд тохрв.

Өлсэд, көрэд, гемтэд,
Өрк-бүлэрн буйссн
Эңкр хальмгудын чирэ
Эн бумб хадһлна.

Хээртэ орс Заборин
Хальмгудыг үклэс аврла.
Төрүнэ алтн седкльн
Тана бумбд герлтнэ.

“Бөөстэ мухла бишв,
Би — күн!” — гиж
Хээкрсн омгта дун
Халун өрднь доңһдна.

.....
.....

Теңгрин үүлн бархлзж,
Түрж һашудсн цагла,

Киитн салькн хурлзж,
Көрөд, даарсн кемлө,

Үолта зүркитн көндөж,
Үольшг сөөхлө харһла.
Делкө деер һанцхн
Дурта иньг болла.

Жирһлин нарн мандлж,
Жигтө герлөн цацла.
“Кермн!” — гисн нернь
Күңкл айст тохрла.

Билгд живр урһаж,
Бөк чидл өглө.
Байр-зовлң хувалцж,
Бат кишг заяла.

Таңһчдан дота шүлгч,
Төрскн үгин урһч,
Күндтө Егор Андреевич!
Күлгөн уралан йовултн.

Эрк-шилһнө өмнәс
Эрс буцж боснат.
Худл, хуурмг тоотыг
Хурц үгәри илдкнәт.

Теңгр заясн билгәри
Таңһчин нерөн өргнәт.
Төв, мергн үгәри
Төрскн теегән магтнат.

Егор Ах, Танд,
Евэлтэ насна белд,
Урмдта жирһл мөрэдсн,
Ут нас дурдсн,

Таниг үнлэд күндлгч,
Тана Эрднь — шүлгч.

ЖАҢҢРИН БУМБ

Долан дунһра күцсн
Дүмбр баатрмудан ахлсн,
Бумбин орна эзн
Богдо дуута Жаңһрин

Өнр баатр дүрнь
Өмнм күриж зогсв.
Хальмгин мөңкрсн үрнь
Хад чолунд әмдрв.

Хәрин оln нутгиг
Хамцулж номдан орулсн,
Эвин күңкл йосиг
Эндән батлж тархасн,

Ах нойн баав
Алдр Жаңһрин хормад
Бумбин орнахн багтла,
Байрта сәәхн жирһлә.

Баатрлг дуулврин аһуднь
Бахмжта нернь күңкннә.
Дүүвр Элст балһснднь
Дүрнь манхаж герлтнә.

ЭЛКНД ЭЦКР ЫАЗР

Буурла Николай Цомг хотндан

Заяни сээхн отган темцэд,
Зүркнь нааран дахулж ирнэ.
Гериннь эрүн чолуд теврэд,
Гейүрж, уйн жилмүдэн тодлна.

Баһ цагин нарна герл
Бавһр ноһан энд ууна.
Аглһ, эцкр эн һазрт
Аакин сүмсн ирж бууна.

Сержңнсн салькн энд үлэж,
Седкл урсаж нульмс һарһна:
Буйнч аакин бүлэн альхн
Буурлтсн үсинь таалсн болна.

Зууньрсн киитн сөөһөр Сиврт
Зүүднд ордг төрскн һазр.
Чинэн алдрад, көшсн цагт
Чидл орулдг сәкүстә һазр.

Энлж бүдрж шав авхдм,
Ээжин үгәр домнж босхла.

Арһан агсж, диилвр бөрхдм,
Аавин йөрөләр кишг угтла.

Теңгрин аһуд цувлдж ниссн
Тоһрун шовуд цуурдж доһдна.
Өңгрсн цагин зургуд өмдрсн
Өткн будн һатцас тодрна.

Хөөртө аак асхна кемд
Хаша дотран үкрән саана.
Арһсна һашун утана үнрт
Аадрж толһа диинрсн болна.

Энд-тендәс соңсгдсн мөөрлһн,
Мөөллһн, хуцлһн, күүкдин шууган
Эндән хотна аһар дүүргнө —
Меңссн чикнө хужр таална.

Али, оньгл, тер кембе?
Аюрхн йовдлта, уйн цогцта,
Ки давхцулдг инәмсг хөлөцтө,
Көркхн хөрг дүртө сөөхлө?..

Уралан үүмж адһад ишкнө,
Уха авлсн үзгдл талрна.
Урдк бөөдлөрн тег налана,
Уужм эргнд хулсн шуугна...

“Эцкин заян”, “Үрнө тачал”,
“Эврө һазр”, “Салдсин хотн”...*
Билрж одсн Цомгин делкө
Билгтө дегтрин аһуд багтв.

Догшн цагин урсхулд чивгсн,
Домг болсн нердүд герлтв.
Эднө күслин өлгө болгсн
Элкнд эңкр Цомг босв.

Көк Теңгс талас бархасн
Көвкр цаһан үүлн көвнө.
Өвртөн теврж, саатулж өсксн
Өнчн һазр деегэр давна.

Һашун шүүстө өвсн шарлад,
Һазрин сөрв далдлж өңглнө.
Болв медәрх дутм зоваһад,
Буйссн отгин тачал икднө.

Заята нутгин буйнта хөөрн
Зовлңгас гетлгж үрән харулдна.
Өмдрл үүдәсн амулңгта бөөрн
Өминь аврж мууляс гетлгнө.

* Бичөч Буурла Николайин үүдәсн зокъялмуд.

ӨӨНИН ДЕЕЖ

Арвн хурдн жилиг
Аштнь кинж эдлэд,
Хотл эмтнэ жирһлиг
Халхстан тодлж хадһлад,
Элстин бээрн улстан
Ээлтэ иньг болсн,
Эңкр Хальмг таңһчдан
Элвг тоомср олсн,
Эвин күңкл герлтэ
“Элстин зэңгс” — нертэ!
Умшачин оньг авлдг
Урмд өгдг арһта,
Соньн зэңгс барлдг
Сурһмж заадг билгтэ,
“Элстин зэңгс” делгрж,
Эңгдэн тонь өстхэ.
Хөөтк үйнрлэ залһж,
Хөвтэ газет болтха.
Зөвтэ хаалһар йовж
Зу наслж жирһтхэ!

Поэм

**ЗАЯ - ПАНДИТ,
ЭС ГИЖ ЭДСТӨ НОМ**

Экц

Эң-зах уга
Эжго таңх йиртмжин
Үрглж харңһу көдөд
Ү-түмн умшас
Үүдж Өмдрл бадрна.
Күчтө эн төрлһн-
Күңкл орчлңгин нуувч.
Эдү метөр, далд,
Элвг Ухан төрнө.
Күүнө иим Ухана.
Күчтө мөңк герл
Кишгтө хаалһ секж,
Күмнд жирһл заяна.
Олн Бурхдын Ном
Орчлңд шиңгөж авсн
Цаһан Ухани күчн
Бүтү харңһуг цумлж,
Цагин үлмө һатлна.
Бурхдын заасн замар,
Өлзөтө герлөн цацж,
Олн-өмт көтлнө.

Алгн герл асхрсн
Аадм хол цагт,
Өөрдин күчнь делгрсн
Оларн элвг кемд,
Деедс бурхдын евэлэр,
Дала Ламин зэрлгэр
Өөрдин бахмж болх
Өлзэтэ нег Үрн
Цаһан ишкэ герт
Цагнь күцэд төрсмн.
Төрхэрэ заягдсн хаалһан
Тер көвүн медсмн.
Үрн үүдхлэ, экднь
Учрта зүүдн орна:
Бурхн Багшин гегэн
Бууж өмннь залрна.
Элвг Номин девл
Энүнд хээрллэ, — гиж
Буру кемэц уга
Буурл домгт келгднэ.

Г эңг

**Барун Моңһл. Ыаха жил.
1599-ч жилин хавр.**

Аавин йөрэл

Өргн тег налана.
Өвдгцэ ноһан халһрна.
Көк теңгрт үүлн,
Көвң мет, цаһана.

Өнр Баавхна бүлд
Өргн ишкэ гертнь
Төрсн көвүһинь йөрөхэр
Төрл-саднь цуглрна.

Цаһан ишкэ деер
Цаһан лавшгта авалнь
Килмжтэ һар деерән
Көвүһән бәрсн сууна.

Өөрхн элгн-саднь
Өөрдәд нилхиг харна.
“Өргн маңната!” - гилдж
Өврж хоорндан күүнднә.

Дүүвр цецнән медүлж
Дөрвн өөрдт алдршсн
Күңкү - Заяч нертә
Күндтә аавнь ирнә.

Цаһан тажрха үстә,
Цал буурл сахлта,
Моңһл дундан темдгтә
Маңхасн сарул толһата,

Хар усн деер
Өрм тогтам дүңгә,
“Хаб” гисән тәвдго
Олмһа келтә эн

Нилх хээртә ачиннь
Нернь туурхиг медлә.
Көвүн хара бишинь
Күңкү - Заяч аңхрла.

Тоста цөөһин деежэр
Теңгрт цацл цацна.
Жинһсн дууһар эн
Жирһлин йөрөл төвнө:

— Нө, ода мана
Нилх ачинмидн
Кииснь акж,
Көлнь шораттха!

Олн - өмтнд нертө
Ончта үрн болтха!
Өөрдин нер дуудулж
Өлзэтө хүвтө өстхө!

Эңкр һазран сөөхрүлдг
Элвг ном хоршатха!
Күүнө седкл меддг
Күчтө мергн болтха!

Эврө хошуда нуттан,
Элдв халх монһлдан,
Угта үрн болтха,
Урмдта күсл олдтха!

Уурхан санд күртж,
У хаалһан олг,
Ачта үүлдвр күцөж
Алдр үрн болг!

Өвгн һар деерән
Өкөр нилхиг авна.
Дунһра күцөд суусн
Дала саднь байрлна.

Йорин авьясар дегц:
“Йөрөл бүттхө!” - гилднө.

— Зая! - гидг нер
Зааж, ачдан өгчөнөв.
Зөрмг, чик ухата
Залу болхднь ицжөнөв.

Һурвн хош хө
Һарсн ачдан заажанав.
Агтын нег аду
Алдрштха гиж нерөджөнөв.

— Зөвтө! - гилдж цуһар,
Зөмлөд суулдсн залус,
Чөклөд суусн гергд,
Чирөнь герлтж келцхөв.

Зулын өмн сөгдж
Зальврж эдн мөргв.
Көвүнө иргчинь угтж,
Киштө өмдрл дурдв.

Зун. 1610 жыл

Эңкр отг

Зая көгшн ааван
Заядан дахад йовдмн.
Медөтирин келсн тоотыг
Мергн көвүн соңсдмн.

Ухата күүндвр соңсж,
Улм оньган өгнө.

Энүг. үзсн аавнь
Энкр ачдан келнэ:

— Медэтл хээрлсн селвгиг
Батар тодлхин төлэд,
Маань метэр давтад,
Базглж седклдэн хадл.

Аля - аздын йовдлд,
Арз - хорзын сүүрт
Жилвтж, бичэ үрич,
Жигшж, холар йович!..

Шарн нарнд шатад,
Шамдна Зая өснэ.
Теегин салькнд хатад,
Терүнэ цогцнь тахшна.

Зунын шарлсн теегт
Зурмна чичкнлн сонсгдна.
Бор герин сүүдрт
Баглрж, көвүд нааджана.

Арвта нэрхн Зая
Аарглсн эднлэ бээнэ.
Шаһа төвлж хаһад,
Шамдж бас орлцна.

Хоорндан шунлдж эдн
Халурхад, зүтклдэд наадна.
Хар, шатсн, чирэтэ
Хандл көвүн йилһрнэ.

Эвтәһәр өсргж шүүһэд,
Эн шаһас хавтхлна.
“Чаднал, Хандл!” - гиж
Чадмг бийән магтна.

Генткн чочн өсрэд: “Моһа!” -
Гиж эн хәәкрв.
Соньмсж наачасн көвүд
Сүмсән алдж тарлдв.

Ниргәтә бичкдүдин өөр
Нилх унтж кевтлә.
Хорта моһа шиигәд,
Хурлзад мөлкж өөрднә.

Агчмин зуур Зая
Аврж, көвүг өргв.
Зер, ут, хорта
Зеткртә моһаг сөргв.

Минчиж уласн Хандл
Модта гүүж ирв.
Моһаг алхар эн
Модан өргж хәәкрв.

Болв Зая Хандлыг
Бәрәд, күчәр зогсав.
— Моһаг бичә көндә,
Мөлкж йөвтха! - гив.

Тер хоорнд моһа
Тошисн ноһанд геедрв.
Көвүд өврж, Заяг
Күндлгч хәләцәр харв.

Аавнь мөрн деер
Ачан суулһсн йовна.
У - өргн теегт
Утар татад дуулна:

“Хошуда ишкө гермүднь
Харлж өмнм баглрнал.
Таварн олн малмүднь
Теегөн бүтөж идшлнөл.

Тежөл өгдг һазрнь - ла,
Тачал болдг һазрнь - ла.

Теңкөн уга сөөхн
Түмн цецгүднь халһрнал.
Теднө канкнсн үнрөснь
Толһам диинрж согтнавл...

Төрскн уул һазрм - ла,
Тачал болдг һазрм - ла...”

Өтрлсн мөрн тергн
Өмнөснь аашхнь үзгдв.
Өөрдхлөнь, Күңкү - Заяч
Оврта залуг таньв.

— Мендвт! - гиж тер
Мөрөн татж зогсав.
Тергнөсн һөрөдж бууһад,
Тооста хувцан сажв.

— Таһр, ямаран йовнч? -
Тиигж көгшө сурв.
Теркө мөрнөсн Заяг
Теврж һазрт буулһв.

Мусхлзж инөһөд, залу
Муухн тергөн заав.
— Эн чоныг көөж,
Элмриг бөрүв, - гив.

— Өөмшгтө энүг хотндан
Өмдөр күргж йовнав.
Аңлһнд дасхжах нохастан
Амштхга гиж төвнөв.

Тер саамлань Зая
Тергн тал өөрдв.
Күлчкхн тагчг кевтх,
Көшхн чоныг үзв.

Чидлтө зерлг аңгин
Хойр нүднь мелтөж,
Чикнь тесркө, маңнаднь
Хар цусн шаварж.

Көвүн нурһинь илөд,
Көлрөд, цуцрсинь медв.
Бөргдөд, шуучули гижэх
Борд харм төрв.

Һанзан нержөсх аавурн
Һольшг Зая өөрдв.
Ут ханцнась татж,
Үүмж, зовньж шимлдв:

— Аав, буйн болтха,
Аврж үзтн чоныг!
Суг киитө бөөнө,
Сулдхтн, үкн гижөнө.

Күңкү - Заяч ширтөд
Кевтсн чоныйг хөлөв.
Төмк татн, буржасн
Таһриг зогсаж, келв:

— Таһр, чоныйг бөрж,
Түргн һавшунан медүлвч.
Болв энчн - идр,
Бөк чиирг чон.

Эн гемтө, шавта,
Эрмдгтө аңгудыг бөрнө.
Аңг - аһруснд, теегт
Аштнь тусан халдана.

Тегөд, чонын дольгд
Тарһн ирг авхч,
Төв эн аңгиг,
Талдан белтргиг бөрхч.

Алң болсн Таһр
Алмацад, көгшөд өврв.
Зуг келсинь медв.
“Зөвтө!” - гиж марзав.

Тергнөсн чоныйг өргөд,
Тиньгр һазрт буулһна.
Күлөһөс сулдсн бийнь,
Көндрхш аңг, кевтнө.

Аштнь, сулдсндан иткж,
Адһж босад, зулна.
Бичкн Зая ардаснь
Байрта гердж харна.

Аавнь олн домгуд
Ачдан келхдэн дурта.
Бурхн - шажна тууж
Бичкн Заяг авлна.

“Килнц ямаран болна?
Кишг гисн юмбв?
Дурн яһж үүднө?
Дун яһж төрдв?”

Керсү Зая олн
Кавжрта сурвр өгнө.
Аавдан һанзинь нерж,
Аавасн хөрүһинь некнө:

“Кен цецн төрдв?
Кен байн болдв?
Күчтө чидл теңгр
Кенд, аав, өгдв?”

Күңкү - Заяч ханна.
Көвүнө толһа илнө.
Бөдүн күүнд метөр
Бичкн ачдан келнө:

— Кен цецн гинчи?
Күүнэс сурһмж авдг.

Чидлтөнъ кен гинчи?
Чидж бийөн бөрдг.

Байн кен гинчи?
Бийиннь хөвдөн бахтдг!

Эмд деерм, Зая,
Эмтнлө таньлдж ав.
Экнәсн авн күн
Эврө уг йозуран
Эс медж авхла -
Ө-моднд төөрсн,
Өсрсн сар-мөчн.
Эңкр төрскн отган
Эс доталдг болхла -
Оюһар кесн чолун.
Өвк-эцкин үүдөсн
Ончта цецн бичгиг
Оньгтан эс авхла -
Томан уга бичкн
Төөрснлө өдл болдмн.

Зая

Моңһл тохман меднөв:
Мана ясн - хошуд.
Өнр гөрөчн отг.
Отг дотран - шаңһс.

Күңкү - Заяч

Кезәнө Китдин орнд
Күңкл ухатл бөөж.
Бичкн көвүн ирж,
Багшасн зөрж сурж:

— Хотнд цугтаднь тааста
Күн яһж үнлгдх?
— Хоосн күн! - гиж
Күңктл хөрү өгч.

— Хотнд цугтаднь дурго
Күн яһж үнлгдх?
— Хоосн күн! - гиж
Күнктл хөрү келж.

— Цуг хотнас энүг
Цаһан сана тань тевчхлө,
Хар санатань болхла,
Харал төвж, һөөлхлө,

Бат болхмн! - гиж
Багшнь зөрлг болсмн.

Хуучна үгд, Зая,
Худл уга - мед:
Көөһин өөр - кө,
Өөһин өөр - ө!

Бүгдөрн хошудыг залсн
Бөөһс хан бөөсмн.
Керсү Заяг йилһэд
Көвүг тер көвүчлсмн.

Дөрвн өөрдин нойдуд
Дегц хоорндан үгцнө:
Хурлд көвүдөн залж
Хуврг кех боллдна.

Хутгт Манжшири үрдүдтнь
Хөөрлж, сөкл күртөв.
Өөрдин төвн көвүн
Өлзөтө бандь болв.

Зая теднлө бас
Зальврж самнр авв.
Эцкөсн зөвшөл сурад,
Эн Төвдүр харв.

**Намр. Зууһин Алтн Деевр.
1617 жил. Моһа жил.**

Таньлдлн

Догшн киитн урсхулта
Долһр Үй һолын
Зүн бийднь бөөршлсн
Зууһин Алтн Деевр -

Уул заагт бөөдг,
Уурхан саң хадһлдг,
Ухан-седклин килөсн,
Ут туужта балһсн.

Хотл дунд герлтсн
Хөөртө Төвдин сүм-
Илвтө үзгдл мет,
Ик Зууһин Деевр.

Сүзгтө хотлд Зая
Сурһуль дасхар ирнө.
Элвг медрлтө ламнрт
Эркн шүүвр өгнө.

Көвүнө билгнь йилһрнө,
Керсү ухань герлтнө.
Өврж ламнр аңхрна:
“Онцрх эн!” - гилднө.

Күнд сөрлт даасн
Көвүнө нернь шуугна.
Өөрдин элч гисн
Олн манжнр соңсна.

Өлзөтө Төвд нутгин
Эгл бөөдл-жирһлин
Ачта закрач - Депа
Амта көвүһөр соньмсв.

Тегэд эн закрач
Таньлдхар Заяг дуудулв.
Ке чолун герүр
Көвүг авч ирүлв.

Үүдн хоорнд Заяг
Үүдчнр таньж тосв.
“Һардач күлөжәнә!” - гиж
Һараснь авч дахулв.

Өргн, сарул хорад
Орж Зая зогсв.
Амбр-умбр күүндсн
Әмтнлә эн мендлв.

Дөрвлжн сандл болһнд
Дөрвн залу сууна.
Арднь хойр цергч
Арм атхсн зогсна.

Өрән тал дунд
Өндр зерг үзгднә.
Һадрта зузан дегтр
Һартан бөрсн бөөнә.

Ут, шар лавшгта,
Утулц ээлтө чирөтө
Эн күн Заяг
Эрхн деер оньһв.

— Өөрд, көвүн! - гиж
Ормасн Заяг дуудв.
Үольшг санаһан илдкж,
Үараснь атхж мендлв.

— Чини тускар соңсж,
Чамла таньлдхар авхулув.
Өөрдин һазрас ирсичнь
Өврж би оньһув.

Кесг жил тендәс
Күн уга билә, -
Тиигж эн эклв.
Тажрха үсөн илв.

Дөрвн залу тал
Депа һаран заңһна.
Энд - тендөн соньмсж,
Эргсн Заяд келнө:

— Эндр — зарһин өдр.
Эн дөрвн күүнө
Зөвинь соңсж, эднө
Зарһинь кех зөвтөвидн.

Ода эдниг мадн
Оньһж соңсхмн, көвүн.
Не, хоюрн босад,
Нааран һарцхатн! - гиж

Төвдин һардач закж,
Теднәс хойринь босхна.
Хоран тал дунднь
Хойраһинь һарһж зогсана.

Ирснә негнь уралан
Ишкәд, адһж медүлв:
— Би - аңһучув. Төрән
Би цәәлһж келсүв.

Өндр моднд давшж
Өлгсн гөлмән авлав.
Бөдүн ац деер
Би зогсж бәәләв.

Эн муульта кемлә,
Эцк көвүн хойр
Иигәрән, модн дор,
Ирәд, амрад сууцхаж.

Гөлмд торсн шовудыг
Гүртмднь хураж боовув.
Генткн ац хуһрад,
Гүрмтә моднас киисүв.

Эцк деернь унув,
Терүнә өмнь һарв.
Эврән көлән мульжув.
Толһа менд үлдүв.

Эцкиннь цогц деер
Элкдж көвүнь уульв.
Үзл, медл уга
Үүл һарһсан келүв.

Бөөгсн көвүг эвлж,
Бөрсн шовудан өгүв.
Болв эн һалзурж
Бийим дөврж шоодв:

— Эцким чи алвч,
Эркин засгла харһхмч! -
Уурлж намаг харав,
Ухань көндрсөр чишкв.

— Келвр үнний? - гиж
Көвүнөс Депа сурв.
— Үнн, лавта, - гиж
Үйлзсн көвүн келв.

Хурһарн аңһучд завдж,
Харал төвж хөөкрв:
— Эн күүг застн,
Энүг цаажла харһултн!

Нүл һарһсн эн
Нүдндм бичө үзгдтхө,
Бийлөм харһл уга,
Бирд нернь билртхө!

Хажуднь бөөсн закрач
Хойр күмсгөн харһулв.
Һольшг бөөдлөн мартж,
Һацсн көвүг таслв:

— Арһта болж, көвүн,
Аман тат, болх!
Эн аңһуч яһж
Эцкичн босхж чадх?

Көвүн тагчг болв,
Күндөр киинһөн авв.
— Меджәнч?! - гиж Депа
Мусхлзж Заяд келв.

Онц эн төр
Онһж соңсн Зая
Чеежән цоксн көвүнө
Чирә ширтж хөлөв:

— Әмд күн болһн
Эврә болзгта болдг.
Зуг хәрх цагинь
Заячнь эс медүлдг.

Эн орчлңгин төрлтд
Эцкинтн насн чилсн.
Хөөрхн, Деедсин номд
Хаалһнь тиим бөөсн.

Заян тиим болвчн,
Зүркән чаңһах йоста.
Зовж салх кемлә,
Зовлңган даах кергтө.

Цагтан эркин бумбс
Сөөһин хаалһ үзүлдмн.
Цогцасн салат мөңк
Сүмсн негт өөдлдмн.

Муурсн тана эцкинтн
Мөңкрх цагнь ирсн.
Зурсн зурань, хөвнь,
Заянь тиим бөөсн.

Өмдрлин зокал тиим.
Аздлж тачахмн биш.
Үр көвүн, аңһучиг
Үүнд бичө гөмшөһич.

Тиигж Зая келв.
Танхрж цуһар зогсв.
Һурниһөд уйдсн аңһуч
Һоорхла, нүднь герлтв.

— Зөвтө чик үгд
Зүркн ханна, - гиж
Заяд Депа келнө,
Зүтксн көвүнүр өөрднө.

— Заян үг соңсвч?
Зарһин шиидвр энчн.
Зөвтө эсий? - гиж
Заһрмган маажн сурв.

Көвүн эмкөһөн зуув.
Көлсөн арчж келв:
— Азд санам - ик
Авсн шиидвртин чик...

Зүркнь хансн аңһуч
Заян һаринь атхв.
Хажуднь бөөсн көвүг
Хөөлж эн теврв.

Дүүвр көвүн аңһучиг
Дал-ээмөрнь цокв.
Эднө бөөдлд бахтж,
Ээлтө Зая йөрөв:

— Өшөтн болж салхар,
Өлзө дурдж үүрлтн.
Ах-дү бөрлдж,
Амрад, жирһж йовтн!

Көвүн анһуч хойр
Киилгән дегц төөлцхөв.
Үндсн өвкин авьясар
Үүрмүд болхар дольцхав.

— Зөвтө болхла - сөөхн,
Заг уга бөөтн.
Хәрцхөтн, - гиж Депа
Хансн эдниг үдшөв.

Үрвөд йовдннж, эн
Үлдсн хойриг дуудв.
— Нө, ода тадн
Нааран һартн, - гив.

Негнь - хумхарсн чирөтө,
Нооклдсн буурл үстө.
Энлсн күүнө хөлөцтө,
Эццн севгр цогцта.

Өөрнь баахн залу -
Өңгөн геесн киилгтө,
Хо - шар чирөтө,
Хойр һарнь шархта.

— Кен эклнө? - гиж
Күчтө закрач сурна.
— Би келнөв! - болж
Баннь дууһан өгнө.

— Бидн - һарлцсн ах-дүүнр
Бичкнәсн авн өнчнр.
Хулха кеһөд, бөргдсн
Хамдан заргдж йовлавидн.

Бидү нойна дажрлһнас
Бидн сөөһөр зулавидн.
Ө - моднд бултад,
Әмт тондг боллавидн.

Тегөд һурвн жилдөн
Тежөл олж бөөләвидн.
Арат мет, мөрөн
Ардан биллдг даславидн.

Өлн чоншң саглж,
Онъдин цемшж ишкләвидн.
Болв мадн аштнь
Бөрөнд хөрү туславидн.

Хойр сардан бүтү,
Харңһу нүкнд суувидн.
Әмтнө харалар харлсн
Әвд жилмүдөн санувидн.

Бултх, гүүх, саглх -
Берк цаг давв.
Болв седкл төвкнхш,
Болмар зовхан уурхш.

Жирһл хамх тусв.
Жилмүд утаншң талрв!..
Мана гемиг төвтн,
Мадниг әмд үлдөтн.

Өмт тонж зовадг
Өвд заңган таслनावидн.
Өмд үлдөтн, чикрнөвидн,
Өср бөөдлөн хайनावидн.

Буйн болтха, мадниг
Бичө цаажла харһултн...
Келврэн төгсөһөд, ханцарн
Көвүн нүдөн арчв.

— Үүнө келсн тоот
Үнний? - гиж Депа
Хажуднь бөөсн күүнөс
Хурһарн зааж сурв.

— Мөн, лавта үнн,
Хамхул мет, көлврөд,
Мадн өмтнөс зулж,
Хорһдл хөөлөвидн, болв,

Бузр авд бөргдсн
Бидн төвкнсн угавидн.
Олн жилдөн аадрсн,
Онъдин чичрж йовлавидн, -

Болж залу хөрүцв.
Бүргр нүднь мелмлзв.
Энүг соңссн Депа
Эргж Заяд келв:

— Ямаран шиидвр авч,
Яһж эдниг шалһхмб?
Кенинь эднөс йилһж
Күндөр гемшөж цаажлхмб?

Хөлөлч эдниг! - гиж
Хурһарн эн заав.
Жөөлн бөөдлнь хуврж,
Жиннсн дунь чанһрв.

— Бичкнөсн авн хоюрн
Бузр авд бөргдлө.
Хулха келһнө өвд
Хаалһд шудтан орла.

Теегин хаалһар цувлдсн
Темөтө, мөртө өмтиг
Аврлт угаһар тондг
Андн махчч чонмуд.

Кедү өмтнө жирһл
Кудж, эдн тарасн?!
Олн жилдөн хоршаж
Олсн тоотынь буласн?!

Әср тохмта эдн -
Әәмшг учрадг садн,
Зерлг аңгшң өмтнөс
Зулад, бултж йовла! -

Халта гемшөгч үгөн
Халурхсн закрач төгсөв.
Хөврһднь бөөсн Заяһур
Хөлөж, докъя өгв.

Үольшг саната Зая
Үаран намчлж бөрв.
Толһаһан өкөж эн
Төвшүн дууһар келв:

— Өвдлж йовсн ахнр,
Өөжөх учритн меджөнөв.
Бузр авъясан хайж,
Буру харшгот гижөнөв.

Керүлин экн - цусн
Кемклдэд олз уга.
Эвин экн - тосн,
Эрлг көтлхн уга.

Бурхн Багшин гегөн
Берк зөрлг болсмн:

“Ө - моднд, царнд,
Өндр уулын хавчгт
Өвд йовдл харсн
Өмтн зулж бултна.

Болв альд чигн
Бат хорһдл олхш.
Буру эргж уульдган
Бултсн эдн уурхш.

Зовлң зүркинь мернө.
Зөвүр чеежинь дарна.”

Бурхн Багшин зөрлгөр
Бат хорһдл гисн -
Бийиннь седклд урһасн
Бурхна күчтө Ном.

Зуг эн хорһдл
Зөвтө үнн болдмн.
Килнцтө кү бийнь
Күчр зовлңгаснь гетлүлдмн.

Килнцтә йовдлан хәрүлхәр,
Көдлдг арһ хөөхлө,
Бурхн Багшт иткөд,
Бийөн цеврөр бөрхлө,
Хөөрлж болхмн гинэв,
Хөөннь бузрдшгод иткнөв.

Дагжсн буурл үстл
Дөрв көлдж мөргв:
— Ухата көвүн, ханжанав,
Ут наста бол!

Хорнь буслсн закрач
Хоолан ясж дөврв:
— Уга, залус, болшго!
Тондг йовдлмуд баһршго!

Уршгта килнцтн дала,
Тадниг цаажлх кергтө.
Ховдг деермчнриг өөлһж
Хойраһитн дүүжлх санатав.

Толһалгч йос бассн
Тоначнрт докъя өгнөв:
Тадн хойриг дүүжлсөн
Төвдт зар төвнөв.

Өср тохмтань саглх,
Өмт зовадган уурх.
Кишванр, үкхлөтн зуг
Килнцтн бийөртн һарх!

Өвдглж унад, көвүн
Өрчөн цокж хөөкрв:

— Ялчнрт, зарцнрт хуврэтн,
Янад болвчн застн:
Болв, өмд үлдэтн,
Буйн болтха, хөөрлтн!

Өндр халта цергчнртөн
Өргөрн Депа заңһв.
Тедн эн хойриг
Түлкэд, чичэд босхв.

Зая бат ишкдлөр
Закрач тал өөрдв.
Чилгр хар нүдөрн
Чирөһинь ширтж хөлөв:

— Күндтө нойн баав,
Келх үгим оньһтн:
Эржөнөв, буйн болх,
Эдн хойриг авртн!

Хөвнь Тана һарт,
Хурлд эдниг залтн.
Хурлын үлмөд орулж,
Хувргуд, манжнр болһтн.

Хуврг өмтн шин
Хурлмуд тосхлһнд кергтө.
Төвдин күңкл Номиг
Тархаж, делгрүлх зөвтө.

Күнд, чинртө, олзта
Көдлмш эднд олдх.

Килицэн хөрүлхөр шүлтж,
Керг күцэж арһлх.

Үктлөн Танд ханж
Үнтө Неритн амлх!
Буйн болх, суржанап:
Бичө эдниг цаажлти.

Хойр залу мөрглдөд,
Хальгж чичри, нөөхлв.
— Хурлд йовулти, богд,
Хөөрлти! - гиж зальврв.

Зузан дегтрөн хөлөж,
Закрач тагчгар зогсв.
Зөвөр уха тунһаж,
Зовньсн бөөдл һарв.

Залус тал хөлөчкөд,
Заяд мусхлзж келв:
— Хурлд гинчи, көвүн?
Хм, тиимчи болтха.

Зая толһаһан гекж,
Закрачин үгд ханв.
Үклөс гетлсн залус
Үүмлдөд, байрлсн зогсв.

Эдниг дахулж йовхар
Эрлхг цергчир белдцхөв.
Хөвдөн залус зальврж,
Ханлтан өргөд һарцхав.

— Керсү уха тач! - гиж

Көвүг Депа үнлв.
Бүлөн нүдөрн ширтж,
Башрдсн Заяг хөлөв.

— Чи нанд таасгдвч,
Чамаг гертөн бөөлһнөв.
Маңһдурас авн көдлхмч.
Мини дүңкр* болхмч.

Үлү үздгнь, Зая,
Улм икдхинь мед,
Хов зөөдгнь хойр
Холванд шагшхнь сагл.

.....
.....
.....
.....

Жилмүд дарандан цувлдж,
Жирлзөд, делсөд йовна.
Сурһмжин метклдөнд Зая
Сетрә медрлөн герчлнө.

Эңкр болгсн Төвдт
Элвг тоомср олна.
Хөрн долата насндан
Хөвтә Равжамб болна.

Теглг дундын нурһта,
Тааха сарул толһата,
Төвшүн гүн хөлөцтә,
Төвдин Равжамб Зая

*Дүңкр — нөкд

Идр цорж* болад,
Ик сүм зална.
Өрүн номд шүлтж,
Өдстө маань умшна.

Зүүднд ордг төрсн
Зүн нар талнь,
Хөөрлж, энкрлж өсксн
Хошудын отг талнь,

Хурлзсн салькнд туугдад,
Теңгрт үүлд көвнө.
Тедниг хөлөж, Зая
Теегөн санж уйдна.

Сөөһөн хөөсн ачта,
Селвгч ааван санна.
Холжсн аавин дурта
Хуучна дууһинь тодлна.

“Хошуда ишкө гермүднө
Харлж өмнм барлзнал,
Таварн олн малмүднө
Теегөн бүтөж идшлнөл.

Тежөл өгдг һазрнь - ла.
Тачал болдг һазрнь - ла.

Теңкөн уга сөөхн
Түмн цецгүднө халһрнал.
Теднө каңкнсн үнрөснө
Толһам диинрж, согтнавл...

Төрснн уул һазрм - ла,
Тачал болдг һазрм - ла...”

...Уралан цаг жиснө,
Урмдта сурһуль төгснө.
Зальврж, Төвдт мөргж,
Зая хөрх болна.

Хөрн хойр жилдән
Хоома угаһар сурсн,
Цанид сурһуляс эклөд,
Цецн ном шингөсн,

Багшин сурһмж тевчж,
Бурхна номд шүлтсн,
Күңкл номин хөөрнд
Күртж, зүркән ханһасн,

Аштнь багшинрин өмн
Авсн медрлөн илдксн,
Кецү ахлгч шүүврөн
Кемтг угаһар өгсн,

Зая - Пандит бедрж,
Заавр гецлд өгнө.
Гецл, бүрүл тасрхла,
Гертнь орж ирнө.

Тавлгдсн сөн мөрдүд
Тушчксн, белн бөөнө.
Тана заасн дегтрмүд,
Талдан кергтө тоотс:

*Цорж — хурлын ширэт лам

Борцлсн махн, тосн,
Болһсн һуйр, буудя,
Бортх дүүрң ундн
Бас белн, - гиж

Баахн көвүн зогсв.
Бас заавр күлөв.
Болв, Зая - Пандит:
“Өөрдлч, -” гиж дуудв.

Өөрдсн көвүнө толһаднь
Әдс күргж йөрөв:

— Келх үгән шинжл,
Күцәх кергтән шүлт.
Бичкәхн төрт болвчн,
Бидтө оньган өг.

Ут наста бол,
Ухани санд күрт -
Көвүн һаран хавсрлад,
Күңкл Багштан ханв.

.....
.....
.....
.....

Күмн дунд өөдлж
Күңкл номарн ончрсн,
Хугтаднь әдс хөөрлж
Хуттт гегән болгсн,

Мелмәсн оддуд дунд
Мандлсн сар болгсн,
Оюни Зая - Пандит
Онтрһун Дала гигсн,

Дүмбр сөөхн герлтө
Дүритн эндр сергөж,
Алдр өдстө неритн
Аман цавдж амлж,

Хөрдгч зун жилин
Холтхр зо деерөс,
Хол цагин уужмд,
Харж, гердж ширтнөв.

Теегин хаалһ деер,
Таниг, алдр Багш,
Һадрта дегтр бөрсн
Һанцаран йовхитн үзнөв.

Ц өңг

Зүн һар. 1648 жил. Хулһн жил.

Баатр хун тәәжин алвтд

Зүн һарин һазр
Заян өмн харгдв.
Халһрсн ноһан дунд
Хаана алвт үзгдв.

Теңгрт үүлн бархлзна,
Теегт сүүдр бууна.
Үүср салькн номһрна,
Үсәрөд хур орна.

“Хөөрхн, Лууһин хан
Хөөрөн күртөв,-” гиж
Зая - Пандит дотран
Зальврж, һаран намчлна.

Хаана цаһан өргөһүр
Хутгт гегэн ирнө.
Баатр хун төөж
Бат өргөдөн бөөж.

Зарцнь эзн нойндан
Заян тускар келнө.
Баатр хун төөж
Байрлж Заяг тосна.

Зая - Пандит

Мендт, хаана зергәс,
Маңна тиньгр бөөцхөнт?

Баатр хун төөж

Оһтрһун Дала, Богд,
Ортн, Таниһән санлав.
Зүн һара отгур
Залрж ирхитн эрлөв.

Хойр уул харһдго,
Хойр күн харһна.
Хан толһаһан өкөлһнө.
Хөөрлсн өдс авна.

— Тоовр белд! - гиж
Түшмлдөн хан закна.

Богдын һаринь атхж,
Байрта дууһар келнө:

Өрөл жилдөн Таниг
Өдр болһн күлөһөв.
Келх тоот олн,
Күүндх төр дала.

Зая - Пандит

Танла күүндх бачм
Төр бас бөөнө.

Баатр хун тээж

Энрсн седклин зөвүр
Эс эдгөдг үг,
Ямаран цецн болвчн,
Яһлав, Богд, - дими.

Болв Тана ухан
Берк хурц күчтө.
Төрскн өөрд өмтндөн
Тусан халдах арһта.

Тана хошуда отгт,
Тарвгин уулын белд,
Шивгин Улан Бурад,
Һаха сарин тавнд,

Нөөмн жил хооран,
Ниилсн өөрдин хуралд
Цагин неквр тевчж,
“Цаажин бичг” батлгдла.

Йос бэржэх нойдыг
Йилж, зөвнй заала.
Цухлдсн бөөнриг бокрж,
Шар шажиг өрглө.

Тана туслң нилчөр
Туужлгч закон бүрдлө.
Эзн нойн болһнас
Эвэр бөөхинь неклө.

Хоорндан дө босхдг
Хорта авъяс тасрла.
Тондг, алдг, меклдг,
Токардг ааль баһрла.

Хамцу Зүн һарахн,
Хальмгуд, хошудахн болн
Халх монһлахн - цуһар
Хурж күүрлсн цагла,

Хутгт гегән, Та,
Хургт зэрлг боллат.
Зүтклдән болжах кемлө,
Зөвтө селвг өглөт.

Хургт ирж күүрлсн
Хөрн нөөмн онц
Хаадуд, нойдуд - цугтан
Хамцх седвөрән медүлв.

“Ик Цаажин бичг” -
Иргч үйин кишг.
Эн батлсн бичг -
Эв нийһин темдг!

Зуг эн чинртө
Закана недрнь өмтнд
Күцц медгдхш - эрмдгтө
Кезэңк бичмрөс көлтө.

Баатр хун төөж,
Ширө деер кевтсн
Бичг авад, Заяд
Шившрж, сегсрн келнө:

— Эн хуудм бичгт
Эндүс олн бөөнө.
Умшсн күн учринь
Удан ухалж төөлнө.

Угта өөрдин сүмсн
Уул келнднь бөөнө.
Үлгүрт, туульд, домгт,
Үг болһнднь герлтнө!

Зуг цааснд буулһхла,
Зальнь улһтрж одна.
Өдл үзгүдлө хутхлдж
Өмнь буурсн болна.

Эркөн эргүлн бөөж,
Зая - Пандит сууна.
Эзн нойна үгиг
Зөвшөрж тагчгар чиңнө.

Нойн эзн үүмж,
Нурһан үүрсн йовдннна.
Деед Ламд эн
Дуран медүлж келнө:

— Өөрдин йос улм
Өргж батлхин төлөд,
Дала Ламин Ном
Делгрүлж герлткхин эрkd

Богд гегэн, хөөрхн,
Буйн болтха, оньһтн:

Шажна төр делгрх -
Шин бичг кергтө.
Төвдин медрл тархах
Тод үзг кергтө.

Бүкл таңһчиг хамцулж,
Бичмр өөдөн өргх.
Өөрд келн-улс
Өлзөтө хөвөн эдлх.

Зая - Пандит

Мел чик келвт,
Мини седкл аңхрвт.
Бурхна номин нер-томъя
Бас медгджөхн уга.

Эн төр намаг
Эзлж, нөр хатана.
Бичмрин тускар танла
Бас селвлцхөр бөөнөв.

Ээжин келнөс дотань
Эн орчлнд бөөхий?
Һарлцсн келнөс энкрнь
Һазр деер олдхий?

Бичг ясрулхин тускар
Урднь кесгтөн ухаллав.
Белдврин көдлмш ода
Урмдтаһар күцөж бөөнөв.

Хуудм келнд орчулсан
Хөрү ясх кергтө.
Деернь чигн орчулх
Дала зокъялмуд бөөнө.

Адһж эркн орчулх
Үнтө зокъялмуд заахла:
“Алти герл”, “Дорж жодв”,
“Үлгүрин дала”, “Зуңкван тууж”...

Бичмр - сулдхвр мөн,
Бичмр - кишг мөн.

Бүгдөрн өөрднр негдж,
Бурхн - шажнд иткх,
Өөрд - моңһл — аштнь
Оларн шүтж, батрх.

Чонмуд

Баатр хун төөжин
Барун бийднь бүүрлсн
Төвк нойна герт
Теркө хоюрн күүндсн

Төвк нойн болн
Түшмл Өлкн - хортн.
Дө босхх күслтө,
Деегүр ик саната.

ТЭВК НОЙН

Цецн хаана һазрт
Цецкр һолмуд урсна.
Шавшдг ноһан көкрж,
Шимтө өвсн урһна.

ӨЛКН

Мел чик келвч.
Мана өлн малд
Идшлдг һазр баһджана,
Ик царцгуд кергтө.

ТЭВК НОЙН

Бүкл арвн жилдөн
Бурхна шар номдан
Моңһлыг орулхар төвдихн
Меңсж, шамдж үүлднө.

“Ик Цаажин бичгт”
Иим зөв батлгдж:
Бидн хөөрлдг ном -
Бөөһин шажн, бокргдж.

Төвдөс ирсн ламһрт
Тааста һазр өггднө.
Олн шевһриг залж,
Өндр сүм босхгдна.

Бөөд иткдгөн уурч
Бидн сүзгөн алдхла,
Хөрин шар номд
Хугтан цувлдж орхла,

Тарна гидгнь - тер,
Түрнө гидгнь - бас.
Болшго, болшго! - гиж
Бөдүн дууһан өргв.

Өлкн

Цецн хаана алвтур
Цуһар дөврхмн гиж
Баатр хун төөжд
Би одахн келлөв.

Дорж, Амха, Йондн,
Доһлң Церн нойдуд
Мини үгим дөңнв,
“Мөн чик!” - гилдв.

Баатр хун төөж
Бухж, маднд уурлв.
“Дөөлх ухаһан хайж,
Ду тасртн!” - гив.

Тэвк нойн

Хутгт гегөнө үлмөд
Хан орснь - лавта.
Кемр Заяһас гетлхлө,
Күсл күцх билө.

Очрт Цецн хаанла
Оһтрһун Дала,
Эс һарлцсн болвчн,
Эңкр ах - дү.

Бөөвһс хан Очртын эцк
Баахн Заяг көвүчлсмн.
Төрүг арвн долатаднь
Төвдүр сурһульд илгәсмн.

Тегәд чигн Зая,
Төвдәс ирн бийөрн,
Цецн хаана алвтд
Целмг ухатлд тоолгддг.

Өлкн

Төвдин номин халхд
Тоомсрта гидгнь - үнн.

Тәвк нойн

Хутгт гегән маднд
Харш эс болхла,
Цецн хаана нутгур
Цергән тукрх билөв.

Өлкн

Дә генткн эклх
Дааврта учр бөөнү?

Тәвк нойн

Зәрм мана нойдын,
Зөөснҗсин мал хулхалж,
Баатр хун төөжиниг
Бас нуувчар булаж,

Цецн хаана нутгур
Цугинь сөөһөр туух
Зөргтө көвүд бөөнө,
Зар төвхим күлөжөнө.

Аюднь дөрвн - тавн
Адучнриг тедн алхмн.
Тиигхлө, Ик нойн
Төвкнүлж чадшго мадниг.

Цорхасн Заян садн -
Цецн хаанаг күүчхвидн.
Эднө малынь хуваж,
Элвг һазринь эзлхвидн!

Хаалһата үүдн генткн
Харжңнсн ө һарв.
Халурхж күүнджөсн эдн
“Хаб” гиж тагчгрв.

Төвк нойн үүднүр
Түргн ишкдлөр өөрдв.
— Кемб? - гиж арһул
Киинһөн авч сурв.

— Бив, - гиж хулмлзсн
Бөгчхр залу үзгдв.
Унжһр чирөтө нойнд
Урлан көндөж шимлдв.

Төвк нойн чиңж,
Толһаһан тагчгар гекв.
Үүдөн адһж хаачкад,
Үүмж Өлкнд келв:

— Эн - мини күн,
Эзн нойнад көдлнө.
Зөңг авч ирвө:
Зая ирсн бөөнө!

Өлкн

Деед Ламий? Кезэ?!

Тэвк нойн

Минь одахн гинө.
Муурсн, амрчах бөөдлтө.
Эн саамлань шамдж,
Энүг токарсн болхнь!

Нег үлү, Хошудт,
Нуувчар нанд иткдг,
Цецн хаанд өшөрксн
Цаган гетжөх нойдуд,
Начн кевтө дөврхим
Намаг күлөж бөөнө.

Көндлң Увшин улс -
Күчтө зөрмг залус,
Мини зөңг күлөж
Меңсж, таал белднө.
Диилвр делдхлөм, йосн
Диилсн хартм орх!

Өлкн

Батлгдсн теегин зака
Бидн эвдж гихлө,

Малан цугинь геехвидн,
Мөңг - теңгөн алдхвидн.

Күчр ялд аштнь
Кемр унхла, яахмб?
Өөрднр мадниг гемшөхлө,
Өрцж, ю келхмб?

Тэвк нойн

“Ик Цаажин бичг”?!
Илдкл биш терчнь,
Илднь келхлө, бичг
Тооснд кезэнө даргдсн.
Тоота сөөчүд зуг
Терүгичнь күцц умшсн.
Зөөсн, нойдудын, сөөчүдин
Зөв харсдг болвчн,
Хар ястнр эздүдөн
Хөөрлтхө, күндлтхө гивчн,

“Ик Цаажин бичгиг”
Ик зунь - медхш.
Өдл үгмүд олн -
Амрар умшж болхш.

“Ик Цаажин” хөөн
Хойрхн жил болад,
Ирвсгүд мет кемклдж,
Хоорндан сөрглдсн өөрднр
Ховр биш. Үлгүрнь,
Догшн зангта баатр
Дүүвр Дөөчн Хошуч
Хо - Өрлг хаана

Хо-цаһан чирэтө,
Көркхн уйн цогцта
Күүкинъ буулһсн бийнь,
Хорнь буслад, генткн
Хадм эцкиннь нойдудла
Таш - баш бөрлдж,
Теднлө хортн болла.
Урвач залудан гергнь
Уурлж, эцкүрн нүүв.
Хотн үлмөд бөөсн
Хойр миңһн күүһөн,
Эңкр долата көвүһөн
Эн дахулж һарв.
Цухлдсн Дөөчн Хошуч
Цергтө ардаснь көөлдлө.
Болв теегт болсн
Бөрлдөнд эн хорла.

Дөөчн Хошучин алвтынъ -
Долан миңһн күн,
Дала малнь - цугтан
Диилөчнрин һарт орла...

Ол дөкж хөөннь
Өөрднр хоорндан цүүглдлө.
Теегин зака эвдсөр
Тедн ядурсн уга!

Зуг эн - дими
Заядар хоосн бурлһн.
Талдан, эркн чинртө
Төр намаг эзлжөнө.

Төрүц килнцэс өөхшив.
Төвдин номд шүтхшив.

Өлкн

Ямаран төр?!

Тэвк нойн

Хутгт гегэниг янж
Хораж болх гисн!

Өлкн

Мана хаана өргэд
Маань умшжаһад, генткн,
Заян өмнь һархла,
Зута йовдл болх!
(хусрңгар инәнә)

Цецн хан адрж,
Цергөн дахулсн һарх.
Үрвр авсар, нааран
Үклән хәәж ирх!

Бөөнр мадниг дөңнхдөн
Бас белн бөөнө.
Моңһлын Деед Ламд
Медсәрн, чадсарн харшлна.

Өлкн хурһан өргж
Ондарсн бөөдл һарв.
“Хутгт гегэниг янж
Хорлхнь меднөв!” - гив.

ТЭВК НОЙН

Янж хотднь күрхмч?!
Янж хор зуурхмч?!
Хот чандг хөөсиг
Хөөсч цергчнр манналм!

ӨЛКН

Эзн нойна замч -
Элгн - садн мини.
Деед моңл Ламд
Дурго бас тер...

ТЭВК НОЙН

Өрвж уга юмнд
Армин үзүр хуһрдмн.
Барсин сүүлэс татхла,
Буйн болтха, саглхмн...

ЦУХЛ БОЛН ӨРШЭЛ

Седкл хаңнаж услсн
Сенр күүндврт хансн
Баатр хун төөж
Бахтж Заяд келнө:

— Тана йовулсн ламнрт
Тегш һазр өгсүв.
Кедү гиж сурсн
Көтч өмтөн залсүв.

Шар номд орж,
Шүтх улсан илһнөв:

Алвнас тедниг сулдхж,
Амр-таварнь бөөлһнөв.

Зүн һара нутгиг
Зүүцүлж хамцулх күслтөв.
Задан хутхур нойдудла
Залаһан таслх санатав.

Таниг, Хутгт гегэн,
Таварн гиичлхитн суржанава.
Өмтнлө харһж, номин
Өдс хөөрлхитн эржөнөв.

Толһаһан Зая гекв.
Тоомсрта үрврт ханв.

— Зунын дуусн танад
Золһж, көдлхөр бөөнөв.
Тиигж Зая хэрүцв.
Талваж хан бахтв.

Үүд күн цокна.
Үүд арһул секнө.
Берз өмссн бер
Белн хотта орна.

Болһсн хөөнө мах,
Боорцг, халун цө
Богдын өмн эн
Бичкн ширөд төвнө.

Һаран намчлж мөргөд,
Һарад, йовж одна.
Зандрсн улан цөөһинь
Зая - Пандит амсна.

Хахад, хоолан ясж,
Халцха толһаһан зөөлв.
Тиньгр чирэнь хүврж,
Төвшүнэр бодвран төөлв:

— Эзн нойн, харлжанава,
Эн цө - хорта.
Үнринь, амтынь меджэнэв:
Уухла - үкм өөмшгтө! —

Баатр хун төөж
Бөржөсн дегтрэн уңһав.
Таңхрсн метэр менрж,
Түшмлэн хөөкрж дуудв.

Зая - Пандитэс үкс
Зеткртө ааһинь авв.
Орж ирсн түшмлд
Огзм дууһар закв:

— Шулм замчиг нааран
Шулуһар авч иртн!
Хурдл! - гиж шүрүлкж,
Ханцарн көлсөн арчв.

Удл уга, түлкөд,
Үргсн замчиг орулв.
Хойр цергч дахад,
Хажуднь дердөж зогсв.

— Өөрд! - гиж хан
Ормасн замчд закв.
Бичкн нурһта залу
Бүдрн-түгчөд өөрдв.

— Эн зa тьтa цө
Эндр болһлчи? - гиж
Хан ширтж хөлөһөд,
Халжңнсн замчас сурв.

— Э-э..., - болж замч
Ээдрсн келөрн бөлвөлв.
— У! - гиж хан
Уурлж аһинь бөрүлв.

Зөндөн чичрсн һарарн
Замч ааһан бөрв.
Урлдан күргж йовад,
Уңһаһад, доран асхв.

Толһаһан атхж эн
Түңшж, дөрв көлдв.
Хаана көлинь теврж,
“Хөөрлтн!” - гиж оркль.

Көлвөдсн залуһас жигшж,
Көлөн хан сулдхв.
“Хөөчлө харһултн!” - болж
Хойр цергчөн түкрв.

Захаснь шүүрч цергчнр
Замчин һаринь мошкв.
— Богдо, авртн! - гиж
Бөргдсн залу хөөкрв.

Деед Лам босв,
Догшрхсн хаанд келв:
— Буйн болтха, зогстн,
Болв учринь олтн.

Өмнө тасрхла, эн
Өвд седклэн чиклшго.
Һарһсн килнцөн, мөн,
Һашудж, хөрүлж чадшго.

Баатр хун төөж
Богд Ламиг хэлэв.
Чичрөд зогссн замчиг
Чикнөснь чимкж эргүлв.

— Богд Лам, Тана
Буйнч седкл меджөнөв.
Болв энүг хөөрлж
Болшго гиж санжанав.

Бурхншц өрүн Таниг
Буйсах сана зүүсн,
Бузр һарарн хориг
Бултж, цөөд зуурсн,

Икл килнцтө чөткриг
Иигж өмд үлдөхмби?
Эврө сөн дуран
Энүг харсж медүлхмби?

Үктхө, үктхө!!! - гиж
Улаж хан хөөкрв.
Хавтаһад, сүрдсн замчиг
Халхарнь чаңһар ташв.

— Эзн нойн, болһатн,
Эржөнөв, үгим оньһтн! —
Богд лам эклв.
Бокрх санаһан медүлв:

— Цевр үүлдвр күцөхөр
Тана алвдд ирлөв.
Цус асхж эклхэр
Төрүц санжасн угав! —

Араһан зууж хан
Арһан барж келв:
— Бирд эн замчиг
Бөрөнө нүкнд дүртн.

Бузр эн һөөтцнөс
Берк сурлһа автн.
Хорлтха гиж түкрсн
Хортна неринь йилһтн!

Авч өрлтн энүг,
Андн - махчч хортыг! -
Сүрдж харһцсн замчиг
Сүүһөснь өргөд һарһв.

“Ик Цаажин бичгин” тогтаврар

Серүн бүркг өдр.
Салькн көдлж хүвсхнө.
Хаана өргөн шидр
Халта зарһ болжана.

Цергин бат бүслврт,
Царңгин тал дунд,
Һарнь сурар боолһата
Һурвн күн зогсжана:

Толһаһан өкөлһж һурнисн
Төвк нойн һондасн,

Өшөрклһнө һалд авлгдсн
Өлкн түшмл зууньрсн.

Эдниг дотран харасн,
Энлсн замч бөгдисн,
Хаана зөрлг күлөнө,
Хөөрнднь күртхөр нөөлнө.

Баатр хун төөж
Тайган бөрсн сууна.
Баглрж, хажуднь итклтө
Түшмл, нойдуд зогсна.

Өөрнь Зая - Пандит
Өөдмд залрж сууна.
Өмннь цаас бөрсн
Өндр закрач зогсжана.

Закрач үүл татсн
Залусиг шилтж хөлөв.
Догшн дүртө эн
Дууһан өргж сурв:

— Күндтө Хутгт гегөниг
Кен хордахар седв?
Кенө толһад тиим
Килнцтө ухан орв?

Зер моһа үзсөр,
Замч Өлкнүр хөлөв:
— Эн эрлг намаг
Ээрөд, түкрлө, - гив.

— Хутгт гегөниг яһж
Хорлх уха заала.

Алтар шанхув гиж
Амн үгэн өглө!

Өрчөрнь цоксн метөр,
Өлкн түшмл дөөвлв.
— Өөмтхө кишва ноха,
Өөһөн тасл! - гив.

Доран нульмж хан
Догшн бөөдл һарв.
Тайгарн Өлкниг зааж,
Тесж чадлго шүрүлкв:

— Өлкн, чамаг би
Өөрхн күүнд тоолж,
Өрчөн хаһлж, ухаһан
Хувалцдг билөв. Ода
Хуурмг санаһан илдквч!
Теегин зака эвдж
Түүмр шатахар седвч!
Батлсн бооца басж,
Бөдүн күзүһөн үзүлвч.
Хорта моһан шинжтө,
Худлч зүрктө бөөжич.
Ода үнөр кел,
Өшөркг седвөр чиний?! —

Уурта хаанур Өлкн
Урлан зууж хөлөв.
Уралан ишкж, эн
Урмд авсар келв:

— Бидн Цецн хаанла
Бөрлдх саната бөөсм

Үнн. Танд илднь
Учринь цөөлһсн биший...

Болв Та, бийтн,
Бооца эвдсөн нуужанта?!
Эврө бахан яһж
Эңкрлж хаңһадган мартвта?! —

Баатр хун төөж
Бийөн өрө бөрв.
Нудрман цаһатлнь атхж
Нүүхлзж, чаңһар келв:

— Эәмшгтө дөөнө эк
Эсрлж татсн - тер
Нойн Көндлң Увш,
Нойрхг заңган һарһла,
Нанд чидлөн бардмнж,
Хогим таслхар дөврлө.
Хойр жил хооран
Хорта терүнө церглө,
Угта нерөн харсж,
Ухарльг гидг һазрт
Мөрглдж, цусан асхснь
Мөн. Болв тиигхд
Миңһөд цергчнр хорсинь
Мартад хуурсн бөөдлтөт!
Хар саната күрншң
Хөрү зад хутхад,
Догшн үүл татж,
Дөкнөс дөөллдхөр седжөнт?! —

Үлдөн атхсн цергчнр
Үгдрсн залусиг түлкв.

Ғараснь шүүрч эдниг
Ғазрт өвдглж суулһв.

Хаана өөр зогсжасн
Хар сахлта нойн
Цорхасн Өлкнө өмнөс
Цөснь буслж хөөкрв:

— Өвкнрин күчинь батрахар,
Өөрднриг хамцулхар Богд
Зүткж, гүжрж бөөтл,
Задьн хутхачнр, тадн,
Хар санж үгцэд,
Хөврһөснь утхан бүлүдж,
Күүнө уханд оршго
Килнцтө йовдл һарһсндтн,
Хөд кевтө, тадниг
Хавснастн дегөлж дүүжлхмн!

“Цаажлхмн!” - гиж нойдуд
Цухл анхрж хөөкрлдв.
“Цецгт одцхаг!” - гилдж
Цуһар зөвшөрж шууглдв.

Эзн нойн босв.
Эргнд тагчг болв.
Хутгт гегәнүр эн
Хөлөж төвшүнөр келв:

— Богд гегән, Та
Бийтн ю санжант?
Зарһин шиидврин туст
Зөрлг болхитн суржанава.

Өвдгүлсн һурвн залу
Өршө эрсн дүртө.
Зая - Пандит хаанд
Зөвтө селвг өгнө:

— Эднө төриг аштнь
Эн “Цаажин бичгөн”
Хөлөж, һардвр кеж,
Хаһлхла - чик болх.

Көк теңгрин евөлөр,
Күчтө Бурхдын номар
Төрхөрө билгтө болсндтн
Танд йосн бөрүлгдсмн.

Онц отгарн бөөдг
Өөрднриг номдан орулж,
Негдүлх гисн седклтн -
Нартсн сөөхн күсл.

Болв энүг күцөхд
Бөк теслт кергтө.
Зөвөн зарлсн күн
Зөргтө болх зөвтө.

Хамгин чидлтө нойдуд
Хамцж, ниилхәс зулна.
Хаана өмнд күрхөр
Хар сана зүүнө.

Бурхнас зөв авсндан,
Богд нерөн өргтн.
Йосн хан болсндан,
Йосарн зарһан кетн.

Теегин зака тевчж
Терүгөр шиидвр авхлатн,
Тана чигн зөрлгүдиг
Түмн өмтн күндлх.

Чилгр теңгр таасж
Чидл Танд немх,
Күңкл нернтн шуугж,
Күңкнөд, холд тарх.

Тоолврм тиим, - гиж
Тесвртө Зая келв.
Зөрлг соңссн Богд
Закрачд харан заңһв.

— Хаана зергөс,
Хутгт Богд гегөн,
“Ик Цаажин бичглө”
Ирлцүлж зарһ күцөхлө -
Эднө цуг зөөрнь,
Эдлжэх эд - таврнь
Булагдж, шанд орулгдхмн.
Бийснь күчтөһөр шоодгдж,
Бөөдг ормасн көөгдхмн!

Закрач тиигж келв.
Заядар эргнд шуугв.
Баатр хун төөж
Батлж зөрлг болв:

— Оһтрһун Далан өмнднь
Нуувчар күрхөр седснднь,
Окн теңгрөс өөлго,
Нүл һарһсн төлөднь

Өлкн, Төвк нойн,
Өздн замч һурвниг
“Цаажин бичгәс” иштә
Цаажлхмн гиж зарлжана.

Догшн занган медүлж,
Дәәнә көл көөсндн,
Эдлжәх цуг зөөрәсн
Эдниг эркн хайцултн.

Нойн гисн күндтә
Нернәс эдниг алдултн.
Үнтә чинртә цольн
Уңг - тохмдн таслтн.

Үндсн йосна темдг -
Үлдинь, саадгинь булатн,
Угта нойна хувцинь
Урвач эднәс төөлтн!

Эгл хар күүнә
Элңкә лавшг өмскж,
Шаһл чонын шинжтә
Шулм эдниг көөтн!

Зарһин шиидвр күцөхөр
Закрач бийән белдв.
Чинңжәх оln өмтнд
Чаң дууһар зарлв:

— Урвач эднә малнь,
Үвнъ, оln зөөрнъ,
“Цаажин бичгәс” иштә
Цугтан шанд орулгджана!

Өлкнө үлдинь, саадгинь
Өкөж закрач авв.
Саадгин герөснь эн
Сум шүүж һарһв.

Хойр ээмнь чичрж,
Харлсн Өлкнүр өөрдв.
Хурсн цергчир - цуһар
Хоорндан шуугж, үүмлдв.

Сөөдүдин, дөөчнрин нүүрт
Теегин халта авъясар
Саадгин суминь өргж,
Толһа деернь хуһлв.

Онкисн Өлкниг босхад,
Өңгтө хувцинь төөлв.
Көдртхө гиж лавшигиг
Көлднь закрач хайв.

Эдү мет Төвкиг
Энд бас засгль.
Бат нернөснь буулһж,
Байн хувцинь төөлв.

...Цувлдсн һурвн залуг
Цергө харул һарһв.
Зарһин ашлвр кехөр
Зая - Пандит босв:

— “Ик Цаажин бичгөс”
Ишлж, зарһан күцөсн —
Ил йосна темдг,
Икл янзта үлгүр.

Цааранднь чигн иигэд
“Цаажин бичгөн” үнлхмн.
Теегин закон олд
Тоомсрта болдгар үүлдхмн.

Тиигхлө, отг отгарн
Таарч, нийһөр бөөхвидн.
Дүсрөн уга бөөж
Дүмбр жирһл эдлхвидн!

Үвл Цүйд

Авла төөжин алврд
Аглһ Цүй һазрт,
Энжл архайг цасн
Элвгөр орад бөөнө.

Дүлө киитн сөөд
Дулан ишкө герт
Һанцаран Зая - Пандит
Һальн герлд сууна.

Баатр хун төөжлө
Болсн күүндвр тодлв.
Өргмжтө хаана үгмүд
Өрчинь дулалж өмдрв:

“Угта өөрдин сүмсн
Уул келнднь бөөнө.
Үлгүрт, туульд, домгт,
Үг болһнднь герлтнө!”
Хөөннь зунар болсн
Халта зарһ сангдв.

“Цаажин бичгиг” олд
Цөөлж медүлхэн ухалв...

Өдрин дуусн гүжрж
Өндөл уга көдлө.
Асхн болсн кемлө
Алдр керг күцлө.

Бүтү харнуг теңгрт
Бадрж нарн герлтксөр,
Харасн сохрт генткн
Харан орсн метөр,

Чиклсн үгмүднь цааснд
Дигтө тодрж герлтлө.
Чеежднь байр үүдөж,
Делсх дуринь күрглө.

Үүдөсн цаһан толһа
Үүмж, адһж бичлө.
Зөңг тогтаж соңсхад,
Зая - Пандит умшла.

Яһсн амр умшлһн!
Ямаран гиигн тодлһн!
Цааснд үзгүднь йилһрлө.
Целмг чеежләнһ таарла.

Хутгт гегән босж,
Халурхад, һаран өрглө.
“О, хөөрхн!” - гиж
Окн теңгрт мөрглө.

“Мергн багш, Зая,
Моңһл кел ястн,
Әдл дүрстә үзгүдинь
Онц - онцар йилһтн! —

Гиж зәрлг болсн,
Гиичлүлж, урмд өгсн
Авла тәәж нөкднртә
Аңлһнд йсвж одла.

“Ирхләрн - байрлх”, - болж
Иньгән Зая санв.
Нөөлүртә девл көдрж
Номһн һаза һарв.

Көвкр цас шүүрәд,
Өргн маңнадан күргв.
Үүлн һатцас теңгрт
Үүрмг оддуд мелмлзв.

Орчуулг

ДУЛДУЙТЫН Равжа
(1803-1856)

ЦЕЦН ХААНА МӨРН

Дзээ!.. Цецн хаана дурта мөрн
Цевр солцгин сөөхн өңгтө.
Үанцхн эзндөн зөвтө - хутгт -
Үал мет, дөрвксн күлг.

Дзээ!.. Хамгин чинртө урлдана чимг
Хурдн көлтө арнзл болдг.
Хамгин ут жирһлин чимг
Хөөртө энкр гергн болдг.

Дзээ!.. Энүгөр хатрад сергхин төлө
Эвтө күлг бүрдөгдсн болна.
Кишг хамдан эдлхин төлө
Килмжтө гергн заягдсн бөөнө.

ТЕНГРИН ЦАҒАН ҮҮЛН

“Тенгрин цаһан үүлн”, — гинэ.

“Тенгс, нур, дала”, — соңснав.

“Урһмл, ө-шуһу модн”, — келнэ.

“Уңгнь цөлдж бөөнө”, — саннав.

“Күн болн санср”, — гинэ.

Күүнд эк, эгч, ах бөөнө.

Судр гисн — туужин эрк,

Судр — өңгрсн цагин санвр.

Дегтр болһнд кезөңк туужин

Дулан өмсхл бийдм соңсгдна.

Жигтө девлән шовуд өмсв —

Жиңнсн киитнд эдн белдв.

Эңкр нүд үзж бөөхлө —

Эрнө гисн чамд юмб?

ЖИЛВД БИЧӨ БӨРГД

Гелңглө харһхларн, бурхна күүг медхәр
Генн седклөн бичө алд.

Мөңк жирһлүр көтлгч хаалһ хөөһич.

Мөсн харңһу көөһөд, нарн урһжана...

Олн сөн седвөртө кергүд

Орчлнд зуг чамаг күлөжөнө.

Эңсх цагла — бат тесвртө бол.

Эс таньдгиг буульхдан бичө адһ.

Өңгәр, геедрсөн хармнж, бичө зов.

Өшөтнэс белг бичө ав.

Үр-иньгүдтө хамдан зовлңгинь даалц.

Учрсн олвриг айстан бичө булалд.

Хулхад бөргдхләрн, өшөркж бичө хулхал.

Хурлзсн санаһан олнд бичө медүл.

Андн му келхлө — бичө уурл.

Атархлһн — жилв болдмн, бичө март.

Һарһсн килнцөс цеврдхәр адһ.

Һарарн өгснчн — олзла әдл болдмн.

Өөрхн улсан, бийән метәр, харс.

Ө бөөхлө, илднь һарһад кел.

Цецн дегтр умшн, бичө үргл,

Цемцхр, хуурмг бөөдлөс ичж, зул.

Сурһхларн — зовлңгта дамшлтан бичө дар.

Соньн ямр чигн темдгүд тодл.

Эркн күцөх көдлмшән бичө март,

Эврә хәрүһән, үннлә ирлщүлж өг.
Өөдөн һарчкад — дораксиг бичө бас.
Эрмдгтә болхларн — кү бичө муул.
Эңкр иньгәсн чигн нуувчан хадһл,
Худл үгин үлмөд бичө тус.
Харңһу болхларн — кү бичө сурһ.
Хойр чирәтлин авъяс бичө үзүл.

Элдү хурдн мөрн мини
Эн килнцтә делкә тиим...
Юуна тускар бас сергәж келх
Йоста зөв маднд бөөнө?

— Хөөмнь, мана зовлңгта дамшлт
Хара биш болвчн — дими...

— Хәрнь, тиигхлә, байрин агчм болһиг
Хөөрлж, үнлж жирһх кергтөл.

УУЛ МЕТ ӨӨДМ

Өөдм, уул мет, ик болхла,
Энтн — Хангай уулын баран.
Ээ, Хангай деер модд олн,
Эднэс темс өгдгнь — негн, хойр.
Ээ, назр деер өмтн олн,
Эңкрнь — хойриг чигн олхд берк...

Хаалһ деер тоосн бүргнэ... бөөдлнь
Харвр зандн модна өңгтө.
Халун баахн насдан меклхд,
Хойр чирэтл болхд — ичртө.

Бат нигт хадг нимгрхлө —
Белгт хуврх цагнь өөрхн.
Цаасн цевр болвчн, иргч
Цагин дегтрт халхнь болх.

Үдин нарнас хорһдсн күүнд
Үүлн чигн өөмшг уга.
Баһасн авн иткж үүрлхлө,
Бат иньг үүртөн болхч.

Талын һазрас нисч ирсн
Талдан шовун дууһарн йилһрнө.
Эңкрөн үдшөх уршгта цагла,
Элвг седкл генрж зовна.

БОГДЫН КИШГ

Богдын кишг — өрүн булг.
Болһамжта тоовр тенд белдлөв.
Өмтө усн, шикр мет,
Өмтөхн бөөсинь энд медлөв.

Эздин кишг — эмндг булг.
Элвг теңгр дор нөөрллөв.
Гем-шалтанас, өвчн-зовлңгас
Гетлгдг усинь аршалсн билөв.

Күңкл ухатнрин ном — алдр.
Күцхд — хаалһ йир күчр.
Көдлмшин урмдта өдрмүд дангин
Килмжтө нөкднр болж ирх.

Эңкр хадан харцх меднө —
Энд һуужмлас шовунд тохрла.
Халяд ниссн ора деерөн
Хөрү ирж делөд ниснө.

Өндглсн цоклуурин һуужмл өсөд,
Ө-модна захд төлжлө.
Ода еңсг дууһин айсар
Ө-шуһу модн дүүрнө.

Хаврин теегүрн ондан төрлөтдөн
Халһрсн ноһа амсад ирхлөрн,
Баахн цацу настанр талан
Бедрхич — теднэс өөрхнь уга.

Хурдн күлг эн эргд
Хаврин, зунын цагла идшлнө.
Хама йоввчн, элвг теегүрн
Хөрү эн эргж ирнө.

Арз бөөнү? — цаган бичө үрө,
Ааһан һарһад, тоовр белд.
Дун бөөнү? — эклөд дуул!
Дурн бөөнү? — шулун медүл!

Дала ламин хөөрлсн өдс
Дүмбр сөөхн һазрин төрлөтд
Элвг кишг маднд заях.
Эн зуралсн зура күцтхө!

БАЙН СҮМБР ГИДГ УУЛ

Байн сүмбр гидг уулын
Бараһинь хөлөһит — өвртө сөөхн.
“Баахн сөөхлө, альдвч?” — гисн
Байрта ухан намаг эзлв.

Кемр өөрхн иньг олдхла,
Көсрө һазр — байн болна.
Таңсг өрүнөр дурлсн күүнд
Таралң болж мишөлһн медгднө.

Элгн-садн биш болвчн,
Эдн бат иткл хадһлна.
Дурни өмтөхн зовлңгд авлгдсн
Дулан өдрмүд даралдж давна.

Хойр зүркн дурта болхла,
Хол бөөсн хамг өөрдх.
Хөөмнь — гих угатя ламд
Холжсн тоотан эргүлж болх?

Хамгин ах чинртө өдс —
Ховдг дуран архлж чадх.
Алшаа уулын бара үзх...
Агчмин зуур болһнд хөрү
Авта онц бөөдличнь таньнав.

ӨВГН БОЛН ШОВУН

Дун

Дзээ!.. Хол өмн үзгин һазрас
Хангайин цевр нур талагшан
Халун һазрур нисдг шовун,
Халяд, юңгад нисж йовнач?

Дзээ!.. Дулан зунын цаг дахлдж
Даңгин шовуд зелж цуглрна —
Халун, ээвртө герл талан,
Хангайин нур эдн темцлднө.

Дзээ!.. Серүн намрин цагла яһад
Седклөрн хөрү хаалһд бедрнөч —
Дандл уга дайлж, юңгад
Дурта һазран үлдөхөр зүткнөч?

Дзээ!.. Хангай уулын зо деер
Халхлзсн цаһан үүлн буухла,
Хар усн көрч мөстхлө,
Халун һазрурн шовун ниснө.

Дзээ!.. Тегөд, келлчн нанд, яһад
Төвкнж бөөршлсн ормасн зулнач?
Көк хавр ирм цацула
Көөгдөд, ар үзг темцнөч?

Дзээ!.. Мини заям — шовун болх.
Хөвин кишгтө урсхл оньдин
Мөңк ноһатрж көкрдг һазрас
Хангайн нур тал урсна.

Дзээ!.. Хөөкрөд, энд дөгж амрнач,
Хөөртө үүрмүдлө дурлж нааднач.
Төрл-саднла үзлцснө дарунь
Теднөс яһад дөкнөс салнач?

Дзээ!.. Улан өмндөн эзн бишвидн —
Уршгта хөв мадниг зална.
Күмни орчлң үлмэдөн орулсн
Күндтө танд көгшрөд яахв?

Дзээ!.. Кемжөн уга дурндан бөөхшвидн —
Күцәсн йовдлын зөвөр бөөнөвидн.
Көгшрсн наснасн алдрх зөв
Күңкл шовун, нанд бөөнү?

Дзээ!.. Чик ухата күн орчлңд
Чинртө даалһвран күцөһөд бөөнө.
Цаг энүг зуг хөөрлхш —
Цаглань бас наснь ирнө.

Дзээ!.. Чилгр хол ууһин ца
Чирәс биш, нүр үзхвидн...
Тааста үгмүд, ээлтө хөлөцс,
Таралңгин цецглжәх жигтө модд...

Дзээ!.. Күндтө көгшө! Һазрин жирһл
Килмжтө таниг хөөрлх болтха.
Кемржөн өмд-менд йовхла,
Ке хаврар хөрү күүндхмн.

Хурлын үүднэ өмн цуһар,
Хар күн, деедс бийнь,
Нирван мандлсн бурхна нүүрт
Нег үндстө, өдл болдмн.

АЛТН АРУР*

Алтн арурин амтн сенр.
Ах сурһмжин үг чинртө.
Зандн модна бөөдл сөөхн.
Заяч өгсн эк-эцкин
Заавр бас тодрха сөөхн.
Бат седвөрөн күцхөр шамдхла,
Бурхнд иткж мөргхлө — сөөхн.
Цуг мөргжөх өмтн дундас
Цецн лам хамгин сөөхн.
Самнр авчах манж сөөхн.
Сагар залдг хан сөөхн;
Салькн, көк царн, нүүдл;
Хамцу иньгүдин шийдвр сөөхн.
Хөөт үйнр бас сөөхн.
Экүрн гиичлж одхла — сөөхн.
Хөр һазрин улс дундас
Хөөртө элгн-садн сөөхн.
Эврө төрл-садн дундас
Эзн нойн цолтань сөөхн.
Энкр иньгүд, цевр шүлгүдөн
Энүнө тускар таднд бичлөв.
Дала-ламин евөлөр орчлнд
Дүрклсн амулң жирһл учртха.

*Арур — таралңгн урһмл.

ӨНДР УУЛ ДЕЕР

Өндр уул деегшэн
Хурлын давшур бөөнө.
Өткн көк буднд
Хугтан бүркгдж одна.

Дала-лам, эврө
Бурхна үүлдврин тускар
Дааврта зөрлг болтн,
Буйнч үгөн келтн!

Уулын кец бүркөд,
Урһсн ноһан шавшна.
Көквр нигт будн
Кец деер бууна.

Көк теңгр кеерүлсн,
Улацр солңһ мет,
Күрң һалзн мөртө
Уралан хатрж йовнач.

Хөөртө эзэн ачсн
Хәрж йовх мөрн,
Хазарин амһа кемлн,
Хатрад, адһад йовна.

Хан һөрд шовун
Халяд деерм ниснө.
Бахмжта сөөхн дунь
Бийдм аюрхн соңсгдна.

Эң-зах уга
Элвг тег сөөхн.
Күлгин туру сөрж,
Хурдар гүүлгхд сөөхн.

Бульглсн хойр зүрк
Бадмшадгнь — дурн болх,
Хөөртө иньгин седкл
Хөрин һазр сөрх.

Бүргр хар нүдичн
Би хөлөхдөн дуртав.
Һалвр эгшг дуута
Һольшг чамдан дуртав.

Шарлсн һазр кедөд,
Шамдад, бийүрм адһлач.
Көк һолмуд һатлад,
Көркхн минь, ирлөч.

Саадгин сумн метөр,
Кер мөрн ниснө.
Сөөлһөтө бөөсн мини
Күчтө иньг арнзл.

Толһаһан деегшөн өргөд,
Теегин хаалһар довтлна.
Теркө седклим дахсн
Таңһрг болсн мөрн.

Таңх шовһр уул
Тиньгр һазр хойриг,
Харңһу талас һарси
Халун нари герлткнө.

Үни цевр седклөрн
Үнд төкл төклөвидн.
Маншр Панчин богдд
Мадн зальврж мөрглөвидн.

Хөөртө Панчин ламд
Хөрү эргж күрхөр,
Ханж, сүзгөн өгч,
Хөрү зальврж мөргхөр,

Манурсн барун үзгин
Маштг уулын заагар,
Меддг жим хаалһар
Меңсж, хатрж йовнав.

Өцклдүр намаг тосж
Өкөрлсн иньг мини
Элстө довун һатц
Эндр телүркж күлөх...

Өкөр сөөхлөм, шилврөрн
Оцл мөрөн тууһич!

ЭЛВГ КИШГТЭ ЗУН

Таалта зунын айта өдрөр
Тоовран зөвтө кемлө белдэд,
Үүрмүд, чилгр тана нүүрт
Үнн үгөн нерөдж келнөв.

Ноһаг, каңкнсн цецгүдиг таалж,
Намрин салькн өрө көндрнө.
Көк ноһан заядар халһрна.
Көркхн минь, уханасм хөөһхшич.

Цоклурун ду соңсв чигн,
Цацу өмтнлө харһв чигн, —
Би чамд седклөрн өврнөв:
Билг һазриг кеерүлдгинь саннав.

Һазр элкдж утан көвхлө,
Һалун теңгрт доңһдж хөөкрхлө,
Би телүрксн чеежөрн бас
Будн үүлн һатцас адһнав.

Хол һазр көкрж уняртна,
Холд һалуд маңһарт өөмнө.
Серүн нуурас үлөсн салькн
Сенр урсхл мет болна.

Сарин илвтө герлэр өмрлүлсн
Сээхн зуна асхнд дуртав.
Эн тагчг асхнд метөр
Энкр иньг, чамдан дуртав.

Теңгрин уйдл утдан сунна,
Толһа деерм одд гилвкнө.
Онц харһад келсн үгмүдчн
Өндр оддуд болж асна.

Күн болж үүдснө хувлһөн
Күүнө өмд цогц болсмн.
Энүнө дурнь, хажһрнь — цугтан
Эврө сансрин үлмөд орсмн.

Эжго аһарин герлэр мандлсн
Эрклү наста, чидлтө чи
Хар гүрмөс, шууганас гетлгж,
Хөөрөн тусхаж, намаг аврлач.

Хумхарх цаг — намр ирв.
Һазрин жирһл — худл, агчм,
Һөөхмжтө нирванд эс күрснд
Хармнх, зовх учр эн.

Мадниг йөрөлин күчн негдүлв.
Мадн хамдан аһу илвтө
Мөргүлин далаһур темцхмн —
Маань умщдг Одиян* тал.

Хөрсн өмтнө делкөг мадн
Хамдан көтрлдсн давж һархвидн —

Энд мана өөрхн төрл,
Энкр иньгүд үрвөд йовна.

Цогц уга оln өмтиг
Цагшго зовлңгта закон зална.

Күчтө үкл киинһөн күргхлө, —
Элвг көрң бассн өмтн,
Эврө нөрн цогцлаһан салад
Күңкл Бадам-Одд** орх.

Һазр деер күцэсән үлдөһөд,
Һашун көлснө ашинь белглөд,

Сөөни орнд өмтн төрнө,
Хөөлсн энкр зүркдт ардан
Санлын өмд эк төрөд,
Хөрнө — һазрин зокал тиим.

Эн жирһлд нирванд күрхөр,
Эцүст хаалһан диилж һатлхар,
Өрүн номта ламиг дахад,
Өвд жилвин цевөс сулдхмн.

Зөвтө йовдл эс кесн,
Зураснд иткл уга өмтн
Эн мини, теднд нерөдсн,
Эркн шүлгин недр медшго.

Өмтнд медрлөн өгхин төлөд
Өдстө дурни бөөдлөсн гөрдөд,
Килмжтө, ижлдсн иньгөн үлдөх,
Кен, келлтн, тиим чидлтө?

Мадниг салһж болшго. Цуг
Мөнк бөөдлин недриг, деедс,
Му зарцдан төөлж медүлич.

Бурхн-шажна номин гүн,
Буйнч учр - утхинь медхд
Бийдм, Уржн богд***, туслыч!

* Одиян — зальврлһна нег бөөдл

**Бадам Од — зальврлһна нег бөөдл

***Уржн богд — шажна ном делгүрүлж йовсн күн

*Дашдоржийн НАЦАГДОРЖ
(1906-1937)*

МИНИ ЭК

Мини нарн болсн экм,
Моңһлын сөөхлө Саран-гуа.

Экм намаг саатулж өсклө.
Эңкр дууһарн саатулдг билө.

Экм намаг өкөрлж өсклө,
Ээлтө һар деерән өсклө.

Экм намаг сурһж босхла,
Эвлүн үгәрн сурһдг билө.

СОРНЦ

Цаһан ишкө эрсин өөр
Цацгта улан махла герлтнө.

Тер улан махла дор
Толян мет, чирө цөөнө.

Уйн наста сөөхн күүкн
Уйрси зүрким эзлж авлна.

Тарас ШЕВЧЕНКО
(1814—1861)

Л

Өргө биш — гер бөрнөв.
Өөрнь көк модд суулһнав.
Эврө байн биш алврдан
Эзн күн болад бөөнөв.
Өрүн тагчгт һанцарн энд
Өмтөхн нөөрт авлгдж унтнав.
Өкөр серглң күүкд болн
Эңкр экм зүүдндм орх.
Кезэнэ мартгдсн баахн цагин
Ке сөөхн тоот серх.
Чи бас... зүүдндм орхч!
Уга, нанд унтж болшго.
Чилгр зүүдндм орж ирэд,
Ухан-седклим салвлад, тарахч.
Тагчгар, медмжөн угаһар орад,
Таалта таралң эвдж оркхч.
Төвкнүн сөөхн эңкр седклдм
Түүмр өгөд, терүг буйсахч.

Байнд бичө үлү үз:
Байн күн болвас, хөөмнь,
Тевчх, дурлх гисн седкл
Төртөн авхш — хулдад авна.
Күчтөд бичө үлү үз:
Кесг өмтиг терчн дажрна.
Алдр нертө күүнд бас
Атархж бичө үлү үз:
Эврө төлө бийиннь биш,
Эндөн олд зог болдг
Энүнө күцәсн зовлңгта туурмжднь
Өмтн дурлдгинь алдр күн
Эвр сөөнөр аштнь меднө.
Хоорндан таарад, хөвөн олсн
Хойр иньг ханьцв гихлө,
Теднө иргчинь ширтж хөлөхнь —
Түңшх гүрм гетжөхнь үзгднө...

Күүнд бичө үлү үз, —
Күңкл нартыг оньһж хөлө:
Делкө деер таралң уга,
Деер, теңгрт бас уга!

* * *

— Көгшн эцкм өңгрж одла,
Көгшн экм сөөһөн хөөв, —
Дөн, селвг чигн угала,
Делкө деер өнчрөд үлдүв.
Альд эврө зовлңган дархв,
Альд сөн таалан олхв?
Аль байнд одад заргдхв,
Аль гертөн ууляд кевтхв?
Ө-шуһу модна захд
Ончта сөөхн урһмл суулһнав.
Кемр тер батрж урһхла,
Киштө эңкр герөн үлдөхшив.
Мөн сиитм гертм ирхлө,
Мадн хамдан энд бөөхвидн.
Таал эс учрхла, яахв,
Талын өмтнө көдлмшт орнав. —
Ө-шуһу моднд батрад,
Ончта урһмлнь көкрж урһна.
Күүкн болхла, көөрк, заргдад,
Күнд көдлмшт тенж зовна.

* * *

Көгшн нанд күртсн хөв
Кендчн бурхн бичө заятха, —
Хөрин һазрт, сул биш,
Хөөртө насан барх хөв.

Халһрсн өргн теегөр йовж
Хату зовлңган киискж сергнөв.
Болв, хөөмнь, саалтг болжахнь —
Бөрөнөс дурим тевчж төвжөхшлм.

Степан РУДАНЬСКИЙ
(1834—1873)

УКРАИН ТАЛМ, САЛЪКН, ҮЛӘҢИЧ!

Украин талм, салъкн, үләһич,
Ухаһим авлсн хар нүдтә
Сәәхләһән үлдәсн Украин талм...
Салъкн, сөөни өрәллә үләһич!

Тенд, салас хоорнд — царн,
Терүнд цаһан гер цәөнә.
Тер герт уйн наста,
Теркә, һольшг күүкн бәөнә.

Өрүн нарнла, салъкн, үләһич,
Өкәр күүкнә терзднә наадыч.
Терзин өөр орнә бәөнә,
Тааста иньгинм цаһан орн.

Хо-цаһан чирә деернә
Хоома угаһар, арһул өөрдич.
Сәәхн чирә деернә өкәж,
Серүн бәәх-угаһинь медич.

Кемр иньгм унтж кевтхлә,
Кенд дурта бәәсинь сергәһич.
Кенд дурлсинь, кениг үмссинь,
Кенд андһар өгсинь санульгч...

Кемржөн зүркнъ өөмж цокхла,
Кемржөн уйдад, гүүнөр саналдхла,
Сөөхн нүднднъ нульмсн мелмлзхлө,
Салькн, сө дүлөд эргөд ирич!..

Кемр намаг мартсн болхлань,
Көсрө күүнлө оралдсн болхлань —
У царң деегэр делсич,
Украиниг бичө хайж һарич.

Салькн үлөнө, салькн үлөнө,
Зүркн энрнө, зүркн гейүрнө.
Салькн эрлзнө, эргж ирхш,
Зовлң өрвкнө, зүркм менрнө.

Владимир СОСЮРА
(1898—1965)

УКРАИНИГ ДУРЛТН

Украиниг хээрлтн, нарнд метэр дурлтн,
Ус, сальк, өвс энкрлдг метэр...
Байр буслсн сөөхн кемлэ чигн,
Бархлзсн үүлн харлсн цагла чигн.

Зүрк авлсн чииһин өңгтө Украинэн
Зүүдндөн чигн, серүн цагтан дурлтн.
Жиргдг халвһин еңсг дуута
Жигтө сөөхн нутгтан мөңкинд дурлтн.

Ахнр-дүүнр өмтн дундан эн,
Ацта модншң саглрж мөңкинд герлтнэ...
Алтн Украиндөн зүркни күчөрн дурлтн,
Ачта керг-үүлдврэн нерөдж церглтн.

Өмтө орчлңгд мадндан хөөртө эн —
Өмтөхн илвин аһуд һанцхн нутг...
Теңгрин онд, көк бурһснд эн,
Таңсг дүрнь — зүркнэ цоклһн болһнд,

Цецгин делвст, шовунд, герлтсн шамст,
Цеңсн дун болһнд, ухалврт,
Бичкдүдин инөднд, күүкнэ нүднд,
Балм-улан тугин шууганд...

Цогд тусвчн, эс шатдг кәгл мет,
Цодсн жимд, ө-шуһу моднд,
Докъян эңслһнд, Днеприн урсхлд,
Догшн тер күрң-улан үүлд.

Хәр һазрин кәк хувцта тоначнриг
Хагин күүшт хуврәсн күчтә хәһрлһнд
Хаврин үнн сәәхн нутг тал
Харңһуд хаалһ хәәсн мадна жидмүдт.

Көвүн! Чини инәдн, нульмсн — цугинь
Теднән үкл күртлән энүнд өгич...
Кемржән Украиндән дурн уга болхла,
Талдан өмтнд дурлдм бишич.

Күүкн! Цеңкр теңгриннь бәәдл дурасн
Күчтә төрскндән агчм болһнд дурлыч.
Кемржән Украиндән эс дурлдг болхлачнь,
Күргн чамаг, хәәмнь, эңкрлж таалшго.

Омгта кәдлмштән, эңкр дурндан, дәәлддәнд чигн
Одар ниссн дуунд метәр Украиндән дурлтн...
Эңкр Украиндән өрүн зүркән нерәдтн —
Элдв мөңкинд, тиигхлә, терүнлә бәәхвидн!

1944

* * *

Өңгрсн болн иргч цагин
Олн өмтнө дуриг кемржөн
Хамцулад негнд тохрасн болхла,
Харңһу сө учрх билө.

Күчтө дурм зуг — өдрлө өдл,
Күн тиигж дурлад уга.

Маш делкөн цуг теңгрөс
Мандлсн нариг суһлад, деернь
Теңгрин оддыг цугинь гилтө
Таслж авад, немв чигн, —

Мини дурн давуһар асж
Миңһөд жилмүдт мөңкинд герлтх.

Одд дор салькнд халһрдг
Орчлңгин цецгүдиг таслв чигн —
Делкөн олн цецгүд дундас
Дурн мини хамгин сөөхн.

Туужин аһуд кеермж болгсн
Туурсн сөөхлөс цугтан хурж
Мини өмн геглзж цувлдад,
Мишөж йовдгар учрсн болхла, —

Тиигсн бийнь Марияг дольшгов.
Теднд төрүц шүлгән нерөдшгов.

Цуглрсн олн сөөхн күүкдин
Цуг үзгәс ниссн хәләцс
Күчтә нег хәләцд нииләд,
Күчнь улм өсв чигн, —

Эн намаг авлж чадшго,
Эңкр нүдичнь сольж чадшго.

Нааран ямаран теңгрәс буусмбч,
Нөөжм, алтн герлтсн иньгм?
Ор һанцхн одм, асич,
Оддыг цугинь герлөрн дарич!

1933

* * *

Днепр деер дөкнөс тоһруд Украиниг тосх,
Теднө дун хаврин һазрин уурт доңһдх,
Тер цагла санаһарн моһлцг һазрасн салнав...
Альд йовнт, тадн, сөөхн тоһруд,
Альд йовнт, мини хөөртө тоһруд?

Халвһ шовудын дун садт хөрү жиргх,
Халһрсн цецгүд нэрн делвөн неех.
Хөрү Баатун уул, царцгуд көкрх...
Альд йовнт, тадн, сөөхн тоһруд,

Альд йовнт, мини хөөртө тоһруд?
Көрстө цаснд даргдсн модна ацмуд яһж
Көк хавр ирхинь иткж күлөнө, —
Ө-шуһу модна царнд урһад уга
Олн цецгүд дулан хавр яһж күлөнө, —

Мел тедү метөр, мини хөөртө дуудм
Мини чииһин өңгтө өрүни ухалврт
Ивтлж орад, эврө хавран бас
Ирхинь ицж күлөнө.

1955

* * *

Таалта өлгөдөн нүдөн нееж жирһлин герл үзсн,
Теегт көл нүцкөр цецгүд дунд тогльсн,
Тер халһрсн цецгүдлө хамдан байрлж наадсн,
Энүнө бүлөн өрд, эврө чидмгөрн чигн,
Ээлтө хаврин цецг метөр өссн би
Эңкр сөөхн һазртан яһж эс дурлхв!

Живр шовунд хөөрлж урһасн метөр,
Жигтө чидл, мергн уха орулсн,
Жиңгс теңгсин шуугдг дольга үзүлсн,
Жирлзсн уужмин сөөхн дүр медүлсн,
Жирһл заясн һазртан яһж эс дурлхв.

Бахмж үүдөдг нарна герл метөр,
Бүтү, нигт модна, һолын шууган метөр,
Оньдин чамд дота киләсн болгсн
Омг авч ирдг хаврин эклцлө әдл,
Элвг үүдәлтин байр, нартсн күсл
Эн һазр чамд мөңкинд заяла.

Чилгр эн һазр чини зүүднд бөөрлнө,
Чини серглң бөөдл болн седкл эзлнө;
Энүнлө хамдан ондарад, болвсрад йовнач,
Эңгин өдр ирвәс тахшж өснөч.
Энүнө берк сөөхн бөөдлинь һөөхнөч:
Эн — чини жирһл, чини дурн, чини гер!

1955

ЦЕЦКР ЦЕЦГҮД

Цеңкр цецгүд тег дүүргэд урһна,
Эңкр күүкнә нүднә — теднә өңгтә.
Иньгм жимәр хажудм йовж йовна,
Ики холд цеңкр һол мелмлзнә.

Жилмүд, үүлн метәр, талрж давх,
Жирһлтә теегт әмтн цецгүд түүхәр һарх,
Болв мадниг угад... Тер хол цагт
Бидн цецгүдт хуврх чигн биз.
Көк цецгүдт тохрсн бидн хойр
Көкрсн теегтән урһх чигн биз.

Дууч шовуд дөрлдж жиргсн теегәр
Дурта иньгән дахулсн көвүн йовх.
Халһрсн мадна цеңкр цецгин өңглә
Хәәртә күүкнәннә нүдинь дүнцүлх.

1938

* * *

Халуч баһ насм —
Хар күмсгтө иньгм, —
Тег цецгүдэр кеерсн
Теңкән уга сөөхн.
Агч тагт деер
Альвн чамаһан күцлөв.

Алтрсн жигтө герлд
Авлгдсн седклм асла.
Бийүрм дуулад ирснд,
Байрлж чамд ханла.

1957

АНХРДГ БИЛЧИ...

Байр чеежд заядар деврөд,
Бахмжин нульмс элвгөр һарһдг

Нарна түрүн толян яһж
Наласн теегт алтрсинь үзлчи,
Ухарльг дүртө садт герлтж
Урһсн өрүни солңһ тослчи?

Шовуд жиргнө, салькн үлөнө —
Бичкндк цагинөр айта.
Шовасн урһмл болһн өрүһөр
Байрта чини седкл көндөнө.

Чи болхла, уралан йовнач,
Чилгр өрүни солңһ герлтнө!
Дүмбр йиртмжлә хамдан ниилөд,
Дурта седклөрн нисж дуулнач.

Зүркн өрчд күгдлж цокна.
Зууньрл уга йовхнь иигэд...
Иньг мини, энүг медж
Иигж аңхрнач — дурн тиим!

Хамза Хаким-Заде НИЯЗИ
(1889 — 1929)

ДЕГТР

Седклин сергмж, өмтө булгин усн гисн — дегтр!
Серлтөд, жирһл мет, кергтөһинь цугинь батлхнь
— дегтр!

Эклщсин цугтаннь экн, күүнө мандлгч күцөмж
гисн,
Эрмдгүдт кевтнь — Лукманшц, көдлмшт —
бахмж гисн — дегтр!

Дорацулгдсн зүркдт — харнһуд сарин герл мет
болснь,
Седклин аршан болн хөлөцин герлтл болснь —
дегтр!

Хавсрсн цуг зеткрмүдөс ицгтө бат шивө гисн,
Харнһуһас, хар сананас гетлгдг үлд мет харсач
гисн — дегтр!

Баһ цагтан бийднь сүзгөн өгсн күүнд
Бат ицгтө иньгнь кезөчн болхдан байрта —
дегтр!

* * *

Кемр зүркөн герлэр дүүргхэр седхлэ,
Күңкл ухатлмудла күүндхэсн бичэ эмэ.

Алти цаг үрэдг бурлһнас зул,
Арһта болхла — седклэн цевэс мөлтл.

Эгл улст сө кехэр сед,
Элдү нерөн цеврэр хадһлхан мед.

Цаһан седклтө күн болхар зүткич,
Цаһан хаалһдан хөв-кишгән олхич.

Эс зовдг күн орчлнд ховр болх,
Зарһин өдрлэ, Нихан, гемөн даахич.

* * *

Хөөмнь, энкр көвүм,
Үнн седклтө бол,
Худлас келән хадһл:
Утхта йор бөөнө.
Үннч күүнө күзүг
Үлд даадмн биш!

Симон ЧИКОВАНИ
(1903-1966)

МИНИ ЭК

Уйн баһ насндан урудж экм урсла,
Унтл уга гүжрж, үзлэн гееж шурдла.
Асхна толяншц, бийнь — дөлөн болчкад гейүртө,
Асхрсн сул күкльнь — алтна жөөлн герлтө.

Өлгө деер өмөн һартл элкдөд,
Өңгрв экм. Чирэ-зүснь сүүдрт булхв.
Йо, дэрк, тамин харңһуг тарахар седөд,
Ямаран заляр гегө би татхм болхв!

Аакм, үкэрин харңһунь сүртө болчкад, нигтл,
Аңһасн худг дотркиг деерэснь хөлөх болувл...

Эврө дүрөн һазр деер герэслж үлдэхдөн,
Эн усиг чи бас хөлөснч тиигхдөн.
Энд, һулмтд, көгжсн һал, хөрнь, —
Ээлтө үснәнчнь солңһ болвза?
Нөөрүл отхта ацмудын көкрсн дүрнь —
Нульмс һатлж үзгдхш — кеёмһө бүсчнь болвза?
Аакм! Келсн үгичнь чееждөн хадһлж давтув,
Ардан герэслсн чини нөөлмжиг таслго сөкхүв.
Зөгин зииглһ хадһлдг зөгин бөөрншц болхув,
Заагрж холжсн үгичнь дотран эңсж бөрхүв.

Үнн, һанцар болхларн би
Уйдлһта кевөр дуулнав.
Үр нанд хөөрлтхө гиж,
Урмдта жирһлөн эрнөв.

Һанцар тас дуулж болхш,
Һанц бийдм дун төрхш.

Тенгрүр халяд нисхдм нанд
Тесх хойр живр кергтө.

Зөргин живр нанд өгич!
Зуһудлһн дөврлһн хойрас

Нег-негөн живрөрн харсж,
Нөкд боллдж харшан диилдгөр.

“Нөкд” гидг үгин учриг
Нөрн эрдмин өөдмд күргий.

Нанд зөргин живр өгич!
Нанас бас живрим некич!..
Хамдан тенгрүр тегөд,
Халяд нисий!

Мана живрин саржнһсн өөг,
Мөңк нег дуунд тохрсн
Мадн хойрин дууна өвдкүриг
Мана ач-көвүн соңстха!

ЭКИН СУРЬМЖ

Жилмүд уралан жисх дутман нигтрөд, теегин уужм мет, холд уудад йовхла, өвкнрин заясн зөөр — мадниг өлгөдөн саатулж өсксн төрсн һазр, мана кели-улсин өргмжтө тууж, улм дота, энкр болж медгднө.

Эн дегтрөн “Экин герөсн” гиж нерөдүв. Экм — ик тоомсрта, һольшг, цаһан седклтө күн билө. Бурхн-шажнд шүтдг, төрсн авъяс, йор, заншан йир сөөнөр меддг бөөсндөн, алмацад, сежсн цаглам, чик сүв-селвгөн өгөд, живр-далваг урһаһад, хаалһим ясад, чиклөд, йөрөһөд оркдмн. Һанцхн нанд биш, селвг хөөж ирдг өмтнд цугтаднь экм ач-тусан күргдг билө. Һолта зүркндөн минн байр-зовлңг хойрим хадһлж, дааж тееж йовла. Эврөн бийнь баһ цагтан Сиврт ик зовлңг үзөд, чикдөн сурһуль дасдг арһ уга болад, күнд хар көдлмшт цогцан хатаж, баһ насан барсндан, экм сурһулин чинринь йир икөр үндг билө. Тегөд чигн, баһ цагтм нанд даңгин келдмн: “Сурһулин ард ор. Дегтр умш. Цаган хара зөңгдөн бичө үрө”. Өгсн сурһмжинь авч, терүгөр һардвр кеж, күн болсндан, экдөн зальврж ханнав.

“Эк” гисн үг хойр үзгөс тогтдг болвчи, бийдөн бүкл делкө багтана. Хүвтө күүнд жирһлин нари дор өсх ним кишгтө делкө учрна. Һазр деер таралңг бас бөөнө, зуг энүг, хөөмнь, экм хөрснө хөөн оч медүв...

Хальмг күн болһн альд йовдг болвчи, эмчин эс гиж тоочин, багшин эс гиж зурачин, нам ямаран чигн сурһуль дасдг болвчи, баһасн авн эврө кели-улсин байн туужан, амн-үгин элвг ик ухани зөөр бийдөн шингөж авх зөвтө. Болв өвк-эцкнрин күнкл зөөрт күртөд, терүнөс аршалхин төлөд, арднь орад шүлтж, зүркөн өгөд дасх кергтө. Тиигхлө, аштнь, эн герлтө ном кишг заях, жирһлин хаалһд ямр чигн зовлңг, түрү, гүрм учрв чигн, эн — бичкнөсн авн төлжөд, дуран өгч, седклдөн урһасн ном,

алтн зул мет, харцһу таңх киитнд дулалж, болх-болшго аля-азд йовдлас сагли гетлгж, үни чик хаалһар залж кәтлх.

Ухана сурһмж — хамгин ах сурһмж. Күн болһна ахлдг зөөр — медрл. Маднд өвкнрин герәслж үлдәсн нег хуучн туульд иигж келгднө.

Кезәнө нег өвгн бөөж. Тер өвгн тал уужм хотнд бөөдг бичкн ач-көвүнъ жил болһн золһж ирдг болна.

Нег дөкж өвгн ач-көвүндөн иигж келнө:

— Би көгшрөд ирүв. Хөрнъ, иргч жилдөн нааран золһж ирхлөрн, ааван өмдөр үзлго чигн бөөхч.

Эңкр мини ачм, ут наста, бат кишгтө бол! Тегәд мини селвг соңс. Ямр чигн керг эклхәсн урд бийдөн дөрвн сурвр төв:

Негдгч сурвр: — Эн экли гижөх кергм нанд туста, олзта болхий?

Хойрдгч сурвр: — Кемржөн эн кергөн бийдөн биш, талдан күүнө төлө күцәсн болхла, тер күн юн гиж келх?

Һурвдгч сурвр: — Иим көдлмш талдан өмтн бас күцөнү?

Дөрвдгч сурвр: — Кемржөн эн мини көдлмшин тускар эк-эцкм медсн болхла, тедн юн гиж келх билә?

Энүг соңссн ач-көвүнъ насни турштан аавиннь герәслж үлдәсн селвгүдөр бөөж, аавдан ханлтан өргж, цецн үгмүдинь хадһлж йовсмн.

Эдү мет төв үгмүдөрн экм намаг сурһж өсклө. Арднь үлдсн би ээлтө дүринь хадһлж, нанд герәслж үлдәсн үгмүдинь, маань метөр давтж, чееждөн бөрнөв.

Мадн цуһар ни-негн бөөж, хальмгин сүмс, өм хадһлсн экн үндстө авг-бөрцөн, һал һулмтан мет, цеврөр бөрж, бузрдл уга, төрскн уул авъясиг, өвкнрин күңкл дамшлтыг, илвтө арнзлас даву хурдн өдгө цагин көлд дахулад, дуунднь орулад, чеежднь багтаж уралан зүткх арһта болхла, аав-ээжиннь буйнд күртхвидн, төрскн һазриннь кишгт багтхвидн, өвкнрин нер дуудулх угта үрдүд болхвидн.

Эльдшә Эрднь

4.06. 2000 ж.

ЬАРГ

ШҮЛГҮД

Экин герэсн	7
Делкэн эзн Цаһан Аав	8
Цецн модн	10
Йөрэл	12
Жаңһрин бумб	18
Элкнд эңкр һазр	19
Өөнин дееж	22

ПОЭМ

Зая-Пандит, эс гиж Өдстө ном	25
------------------------------------	----

ОРЧУЛЪС

Дулдуйтын Равжа	
Цецн хаана мөрн	91
Теңгрин цаһан үүлн	92
Жилвд бичэ бөргд	93
Уул мет өөдм	95
Богдын кишг	96
Байн сүмбр гидг уул	98
Өвгн болн шовун	99
Алтн арур	102
Өндр уул деер	103
Элвг кишгтө зун	106

Дашдоржийн Нацагдорж	
Мини эх	110
Сорьц	111
Тарас Шевченко	
“Өргө биш — гер бэрнэв...”	112
“Байнд бичэ үлү үз...”	113
“— Көгшн эцкм өңгрж одла” ..	114
“Көгшн нанд күртсн хөв” ..	115
Степан Руданьский	
Украин талм, салькн, үлэһич! ..	116
Владимир Сосюра	
Украиниг дурлтн	118
“Өңгрсн болн иргч цагин...”	120
“Днепр деер дэknэс тоһруд Украиниг тосх...” ..	122
“Таалта өлгэдэн нүдэн нееж жирһлин герл үзсн...”	123
Цеңкр цеңгүд	124
“Халуч баһ насм...”	125
Аңхрдг билчи	126
Хамза хаким-заде Ниязи	
Дегтр	127
“Кемр зүркэн герлэр дүүргхэр седхлэ...”	128
“Хэәмнь, эңкр көвүм...”	129
Симон Чиковани	
Мини эх	130
“Үнн, һанцар болхларн би...”	131
Эльдшэ Эрднь. Экин сурһмж	132

Литературно-художественное издание

Эрдни Антонович Эльдышев

МАТЕРИНСКИЙ ЗАВЕТ

на калмыцком языке

Стихотворения, поэма, переводы.

Ответственный за выпуск Э. Убушаева.

Редактор Е. А. Буджалов

Художник С. А. Бадендаев

Технический редактор В. Я. Поваева

Подписано в печать

Формат 70x108^{1/32} Бумага офсетная №1

Гарнитура Школьная

Печать офсетная. Усл. печ. л. 5,95. Усл. кр. -отт. 7,7.

Уч.-изд. л. 3,0. Тираж 500 экз.

Заказ № 3268.

Отпечатано с оригинал-макета в АПП "Джангар"
Республики Калмыкия. 358000, г. Элиста, ул. Ленина, 245

ЛР № 010169 от 7.02.97

ЖИЖИ
Вот, 16704
ЖЖ - 10123